

ASPEKTUSPROBLÉMÁK A MAI OROSZ NYELVBEN

Dr. BIHARI JÓZSEF

Wolfgang Schlachter „Der Verbalaspekt als grammatische Kategorie” c. tanulmányában [1] kiemeli, hogy a nyelv kutatás helyes terminusainak a megalkotását igen megnehezíti a nyelvelemek komplex természete és az a körülmény, hogy az egyes nyelvelemek többszörös kölcsönhatásban vannak egymással. Ez az oka annak, hogy egyes fogalmak nem elég homogének, nem elég tisztázottak.

Az ilyen kevésbé tisztázott fogalmak körébe tartozik kétségkívül a szláv nyelvek ún. vidkategoríája. Már maga a vid szó is hosszú utat tett meg addig, amíg megkapta a mai — még mindig nem általánosan elismert — jelentését.

A vid tulajdonképpen a görög *εἶδος* tükörszava (vö. litv. veidas-arc, látvány, latin: videre, gót: vitan — megfigyelni stb.) A görögök alak-kategóriákat jelöltek vele (vö. *εἶδος* = kategória, faj) a verbális és nominális derivációsrendszeren belül. Vagyis azt az ellentétet fejezték ki, amely a származék alak: *παράγωγον εἶδος* és az alapszó: *πρωτότυπον εἶδος* között áll fenn. A származékalakok kategóriáit viszont 7 *εἶδη* -re osztották fel [2], hozzájuk tartozott a középfok és felsőfok is. Ugyanilyen formális értelemben használták a videt a szláv nyelv tanok-ról írott középkori értekezésekben az igével és főnévvel kapcsolatban.

A. Mazon a szlávisták IV. kongresszusán Moszkvában tartott felszólalásában [3] ezért állította, hogy a vid terminus eredetét csak egyszerű szerencsés értelemtorzulásnak köszönheti. A XVIII. század végéig — mondja Mazon — a grammatikák valamint a természettudományok nyelvében a vidnek nem volt olyan jelentése, amely különbözött volna a kategória, a faj szavaktól. Érdekes, hogy még egy 1956-ban Laibachban megjelent szlovén nyelv tanban is a következők olvashatók: „A szlovén ige már külső alakjánál fogva megmutatja, hogy hogyan folyik le a cselekvés az időben, hogy hosszabb ideig tart-e, ismétlődik-e vagy pedig mozzanatos-e. Az ige nek ezt az alak i tulajdon-ságát nevezzük mi más szláv nyelvekkel együtt vidnek.” [4]

Ma már a vid szó az ige által kifejezett cselekvés aspektusát, nem pedig magának az ige nek a vidjét (alakját) jelöli.

De mi is az az aspektus?

A „Pravda” 1960. szeptember 19-i számában olvastuk, hogy az amerikai kémpilóta, Powers a szovjet bírónak arra a kérdésére: tudta-e a szerződés aláírásakor, hogy a Szovjetunió fölött fog kelleni repül-

nie, így válaszolt: „V to vremena, kogda ja *podpisival* kontrakt, mne eto bylo neizvestno.” Az aláhúzott igével kifejezett cselekvés világosan jelzi a beszélő aspektusát, nevezetesen azt, hogy válaszában a szerződés aláírásának folyamata lebegett a szeme előtt, amit a szuffixummal képzett imperfektív ige kiválóan szemléltet. Persze a probléma mégsem egészen ilyen egyszerű, ami a továbbiakból ki fog derülni.

Ju. S. Maslov, a kiváló leningrádi aspektológus helyesen jegyzi meg doktori disszertációjában [5], hogy az utóbbi évtized alatt jelentős sikereket értek el a szláv vidék és általában az igei aspektusok tanulmányozásában. El kell azonban ismernünk, hogy az igei vid-elmélet sok alapvető kérdését a különböző aspektológusok különböző, néha homlokegyenest ellenkező szempontból ítélik meg. Így pl. még mindig nincs a vidnek általánosan elismert meghatározása, és ugyanez vonatkozik az egyes vidjelentésekre is. A tudósok különféleképpen világítják meg a következő problémákat:

1. A vid fogalma, szubjektivitása,
2. a vidpárok lényege,
3. a vidpárok kritériuma,
4. az ún. „üres” előképzők,
5. az ún. „perfektiválás” és „imperfektiválás”,
6. az Aktionsartok hatása a vidékre,
7. az ún. hiányos vidü (defektusos) igék.

A következőkben megpróbálunk rámutatni a fenti problémák lényegére, természetesen a teljesség igénye nélkül.

* * *

A. V. Isačenko szerint vid a szláv igék azon képessége, hogy ki tudják fejezni az igével jelölt folyamat olyan árnyalatait, amelyek nem folynak közvetlenül sem az igető, sem az előképző jelentéséből. Ennélfogva ő viden kizárólag azokat a jelentésárnyalatokat érti, amelyeket rendszerint a befejezett és folyamatos aspektusok jelölnek.

A vid-ellentét alapja szerinte egy bizonyos szemantikai jegy megléte vagy hiánya. Ezért elég, ha a vid-ellentétnek csak ezt az egyik, e jegyet tartalmazó tagját határozzuk meg, hogy a másik tagot tisztán negative jellemezhesük, vagyis úgy, mint amely ezt a jegyet nem tartalmazza.

Mármost a videllentét szemantikailag „erős”, markirozott (jelölt) tagja a befejezett aspektus (a továbbiakban: CB). Más szóval: ez az ellentétpár „kvalifikált” tagja. A folyamatos és befejezett igék szemantikai jegyeinek az értékelésénél *F. de Saussure*-re, *L. P. Razmusen*-re, *E. Černý*-re, *A. Dostál*-ra és *R. Ružička*-ra hivatkozik. Ezek a kutatók valamennyien a befejezett aspektus lényeges jegyének azt tartják, hogy az a cselekvést a maga egészében fejezi ki. Ezzel szemben a folyamatos aspektusú igének (a továbbiakban: HCB)

nincs „pozitív” szemantikája, a HCB grammatikai jelentését teljesen jellemzi az, hogy hiányzik belőle a befejezett aspektus specifikus jelentése.

A. *Dostál* definíciójával: a vid az ige azon képessége, hogy kifejezheti, miszerint a beszélő a reális cselekvést (vagy az általa elképzelt cselekvést) a maga egészében szemléli vagy éppen fordítva — én is egyetértek. *Isačenko* azonban megjegyzi, hogy a beszélő viszonya a reális cselekvéshez természetesen nem szubjektív. A beszélőt a vid megválasztásában köti a nyelvi norma, és hozzátehetjük — sokszor a cselekvés lefolyásának a módja is. A legtöbb esetben egyik vagy másik vid „kiválasztását” az egész mondat szemantikája határozza meg. Az a beszélő pl., aki a cselekvést úgy szemléli, mint amely a szeme előtt folyik le, tulajdonképpen semmilyen választással nem rendelkezik: ő csakis a HCB-et használhatja. Pl. *Smotri: pojezd pri-chodit*.

Ju. S. Maslov is osztja a fenti véleményt, de valamivel pontosabban fogalmaz. Szerinte a vid-fogalom lényege (CB+HCB): objektív körülmények megszabta lehetőség arra, hogy az igével kifejezett cselekvést a beszélő (vagy író) kétféleképpen szemlélje: vagy a maga oszthatatlan egészében (CB), vagy a cselekvés oszthatatlan egészének érzékelése nélkül (HCB). A „szemlélet” és „érezékelés” szavak szerinte sem azt jelentik, hogy a vid megválasztását mindig vagy akár csak az esetek többségében is a szubjektív önkény döntené el. Először is — mondja *Maslov* — az igével kifejezett cselekvés kétféle szemléletét objektív feltételek rögzítik, és ezt igazolja az a nyelvi tény is, hogy ezt a lehetőséget nem teszik lehetővé az ige összes lexikai jelentései: egyes esetekben a cselekvés természete lehetővé teszi mindkét vid kifejezését („*predel'nyje glagoly*”), más esetekben a cselekvés természete nem teszi lehetővé a CB-et („*nepredel'nyje glagoly*”), és arra kényszeríti a beszélőt, hogy kizárólag folyamatában szemlélje a cselekvést. Másodszor azon esetekben is — szögezi le *Maslov* —, amikor a cselekvés természete mindkét szemléletet lehetővé teszi, a vid megválasztását rendszerint az dönti el, hogy milyen objektív viszonyok fűzik az egyik cselekvést a másikhoz, vagyis — amint *Isačenko* is megjegyezte — a szövegösszefüggés a döntő, amelyben a szóbanforgó igealak mindig az objektív valóság egy részét tükrözi vissza. Csak nagyon kevés esetben fordulhat elő — szövegösszefüggésen kívül —, hogy a vid megválasztása tényleg a beszélő vagy író szubjektív szemléletéről tanuskodik. Pl.: *Hogyan töltötted a nyarat?*

Lehet: *Kak ty provodil leto?*, vagy:

Kak ty provjol leto?

A vidék szubjektívizmusáról vallott nézetek elterjedéséhez nagyon hozzájárul *E. Koschmieder* sajátos videlmélete [27], amelynek lényegét a következőkben foglalhatjuk össze:

Az idő vonal formájában képzelhető el. Az általánosan elismert elképzeléssel szemben azonban, hogy ti. az idő egy szüntelenül mozgó vonal (grafikusan ábrázolva — rendszerint balról jobbra, pl. O. Jespersen-nél), *Koschmieder* — aki a Hönigswald-féle szubjektív pszichológiai is-

kola követője — úgy véli, hogy az időt nem csak úgy lehet elképzelni, hogy az mozog, el lehet úgy is képzelni, hogy az nyugalomban van. Ez utóbbi esetben a cselekvést végrehajtó alany („én”) mozog ezen a vonalon *a múltból a jövő felé*; ilyen az „én” viszonya az időhöz a folyamatos cselekvés kifejezésénél, vagyis a HCB-ben. Az „én” helyzete az időhöz képest lehet azonban más is. Az „én” mozdulatlan pont és elengedi az időt maga mellett; ekkor a cselekvés iránya (Richtungsbezug): *a jövőből a múlt felé haladó*. Ilyen az „én” és idő korrelációja a befejezett cselekvés kifejezésénél, vagyis a CB-ben. Eképpen az „én” és az idővonal egymáshoz képest viszonylag eltávolodó pozícióban van. (Verschiebungsverhältnis.)

A cselekvés irányán kívül (Richtungsbezug), amely a vid főjegye, Koschmieder megkülönböztet még időfokokat. Attól függően, hogy az „én” milyen helyzetet foglal el az idővonalon, lehetséges 3 időfok: jelen, múlt és jövő. (Zeitstufenbezug.)

Miután Koschmieder a vidkategoriat teljesen az időkategorióból vezeti le, a videt a következőképpen definiálja: „A vid olyan grammatikai kategória, amely a cselekvés irányát fejezi ki, mégpedig perfektív a vid, amikor a cselekvés iránya a jövőből a múltba, imperfektív a vid, amikor a cselekvés iránya: a múltból a jövőbe.

Azonban teljesen elfogadhatatlan Koschmiedernek az a véleménye hogy az idő szubjektív kategória, amelynek az értelmezése önkényesen változtatható attól függően, hogy milyen az alany helyzete, amelyet viszont a saját kívánsága szerint választhat meg. Ezáltal az idő és vidkategoría nem a beszélő öntudatában objektíve létező viszonyokat tükrözik, hanem a beszélő által önkényesen elgondolt kapcsolatokat, amelyek nem a valóság vált ki. A grammatikai kategória így a nyelvben ezen önkényesen elképzelt kapcsolatok rögzítésének az eszközévé válik.

Annak ellenére, hogy Koschmieder filozófiája nem túlságosan meggyőző, érdekes, hogy elmélete nagy hatással volt a vidékkel foglalkozó nyugat-európai nyelvészekre. Elmélete pozitív vonásának tekinthetjük azt, hogy a videt mindvégig grammatikai kategóriaként kezeli. Az is fontos, hogy Koschmieder videlméletében az időből indul ki. Az időkategoría eltorzult értelmezése miatt azonban az idő és vid között kétségtelenül fennálló összefüggéseket sem bogozhatta ki megfelelően.

Koschmieder sok tétele kiváltotta E. Hermann [28] ellenvetéseit, aki ne mért egyet azzal, hogy a vid és idő összefüggnek, és az időtől függetlenül veszi vizsgálat alá a videt. Két fő videt különböztet meg — szubjektív és objektív Aktionsartot, mialatt a szubjektív vidhez tartozik nála a szláv CB és HCB, mivel a befejezett vagy folyamatos cselekvés kifejezése Hermann véleménye szerint attól függ, hogy milyen pozíciót választ ki magának maga a beszélő a cselekvéshez képest. Így tehát Hermann elmélete szerint a „szubjektív” vid a beszélő önkényes szempontjait fejezi ki a cselekvéssel kapcsolatban. Az „objektív” vidhez tartozik nála a cselekvés kezdő jelentése, a tartósság, egyszerűség, gyakoriság jelentése (vagyis az, amit éppen a viddel szemben Aktionsartnak szoktunk nevezni). A cselekvésnek ez alakjait ő objektíveknek tekintti, amelyek nem függenek a beszélő önkényes kiválasztásától.

E. Hermann elmélete azonban egyáltalán nem veszi tekintetbe azt, hogy a beszélő nem szabad az idő vonatkozásában. A beszélő nem választja ki a szempontját, mint ahogy azt Hermann állítja, ő úgy adja elő az eseményeket, ahogy azok objektíve végbementek az időnek ahhoz a mozzanatához viszonyítva, amelyről szó van. Természetesen itt lehetséges az az ellenvetés, hogy magát az idő mozzanatát önkényesen választhatjuk meg („*v načale devjatogo my projezzali prigorody*”, „*v devjat' my uže projechali prigorody*”) [29]. Azonban a beszélő választását az előadás tényleges követelményei szabják meg. Valóban, a beszélőtől függ, hogy megálljon-e a cselekvés egyes szakaszainál, hogy részletezze-e azt, vagy nem. De magát a cselekvés kapcsolatának a jellegét az időnek azzal a mozzanattal, amelyről szó van, mindig a cselekvés lefolyásának objektív feltételei szabják meg és az nem a beszélő önkényes választásától függ, mivel a cselekvés nem tűnhetik pl. úgy fel, mint amely a beszélő kívánsága, vagy választása folytán az adott pillanatban folyik le, vagy ami már végbement. Ezért a szubjektív és objektív vidre való felosztás egyáltalán nem meggyőző, mint ahogy nem fogadható el Koschmiedernek az a tétele sem, hogy a beszélő önkényesen választhatja meg helyzetét az időt illetően.

A szláv vid fogalmát, grammatikai jelentését különbözőképpen magyarázták. A legtöbb tudós a folyamatos aspektus jelentéséből indult ki, a HCB alapvető jelentésének az igei cselekvés tartósságát tartva. De ha a CB-et úgy tekintjük, mint ami a HCB ellentéte, akkor a CB alakjainak ki kellene zárnia az igei cselekvés tartósságát. Ezzel szemben minden cselekvés, még a legrövidebb cselekvés lefolyásához is szükséges bizonyos meghatározott, akár milyen rövid időszakasz is. Következésképpen azt kellene hinnünk, hogy a HCB úgy áll szemben a CB-vel, mint amely többé kevésbé tartós cselekvést fejez ki. Ezt azonban megcáfolják a nyelvi tények. A befejezett igékkel kifejezett cselekvés kifejezhet nagyon rövid és nagyon tartós időszakot is. Vö. pl.: *On perežil užasnyj moment/On prožil vsju svoju žizn' v derevne*. A vidék szemantikai specifikumát semmiképpen sem láthatjuk tehát a tartósság különböző fokában. Mégis a tartósság fogalmából indultak ki olyan tudósok, mint A. Brugmann, A. Leskien, V. Vondrák, A. Meillet, A. A. Potebnja, A. M. Peškovskij és még sokan mások.

Isačenko szigorú bírálóknak veti alá Fr. Mikolisch idevonatkozó nézeteit és azt állítja, hogy a „cselekvés befejezettsége” (Miklosich) fogalmának a bevezetése a vid-elméletbe végzetes hibának bizonyult: néhány évtizeddel visszavetette a bonyolult vid-problematika megfelelőbb megoldását.

Miklosich koncepciójához nagyon közel áll néhány mai kutató is, akik hajlamosak arra, hogy a folyamatos és befejezett aspektus ellentétében a nemtartósság és rezultatívitás ellentétét lássák a cselekvés tartósságával és eredménytelenségével szemben.

Mivel még olyan kiváló nyelvész is, mint V. V. Vinogradov, a CB egyik főjegyének éppen a rezultatívitást tartja, fontos annak a hangsúlyozása, hogy először is vannak perfektív igék, amelyekben sehogy-

sem lehet nyomára akadni a rezultativitásnak még a kifejezés legtágabb és legelmosódottabb értelmében sem (pl. *posidet'*); másodsorban, ha rezultativitáson — mint *Ju. S. Maslov* — a cselekvésnek eredményre való irányultságát és nem magát a reális eredmény elérését értjük, akkor el kell ismernünk, hogy a rezultativitás jelentése teljes mértékben jellemző a megfelelő folyamatos származékigére is. Vö. orosz: *izmenjat', vooruzat'. dopisyvat'*. A CB és HCB igék közti különbség itt abból áll, hogy a CB nemcsak a cselekvés eredményére való irányultságot fejezi ki, hanem magát a reális eredményt is, míg a szövegösszefüggéseken kívül vizsgált HCB igék semmit sem mondanak a reális eredmény eléréséről. A rezultativitás jelentését semmiképpen sem lehet tehát a CB sem fő, sem sajátos jelentésének tekinteni, ez csak — mint később látni fogjuk —, az egyik Aktionsart jelentése lehet.

A két igeszemlélet különbségének a meghatározására sok tudós ahhoz az egészen kényelmes és szemléltető hasonlathoz folyamodott, amely a HCB-et vonallal, a CB-et pedig ponttal ábrázolja. Sok esetben tényleg jól ábrázolható a vidjelentés vonallal (—), pl. *on perepisyvajet* vagy ponttal (.), pl. *on kriknul*. Azonban a szláv nyelvekben sok olyan befejezett ige van, amely jelentésénél fogva nem ábrázolható ponttal, pl. a *pootkryvat'*.

Vinogradov akadémikus vidmeghatározásának alapját a „cselekvés határa”, a „cél elérése”, a „cselekvés tartósságának korlátozottsága vagy annak a kiküszöbölése” képezi.

Tulajdonképpen az ún. „*predel'nyje*” igékről van szó.

A vidkategória ugyanis elsősorban és főképpen az effajta igékre jellemző és egyben azoknak fő grammatikai jegye. Ezek az igék olyan cselekvéseket jelölnek, amelyek egy meghatározott cél elérésére irányulnak, amelyeket egy meghatározott határ korlátoz (ilyen határ lehet valaminek a létrehozása, vagy egy bizonyos cselekvés elvégzése a tárgyon: *stroit', perevodit'*; egy bizonyos hely elérése, vagy eltávolodás a helytől: „*prichodit', padat', ubegat'*; egy új állapot elérése: *prosypat'sja, zret, tonut'*, stb.). Ezzel szemben az ún. „*nepredel'nyje*” igék oly cselekvéseket jeletenek, amelyeket egy meghatározott határ nem korlátoz: „*rabotat', spat', guljat'* stb. [6].

Véleményem szerint az oroszban csakis a *predel'nyje* igéknek vannak korrelatív vid alakjaik, ellenkező esetben csak a HCB lehetséges.

A vidjelentés viszonyjelentés. A vidkategória a beszélő viszonyát fejezi ki a cselekvéshez: azt a viszonyt jelöli, amely a beszélő és a cselekvés közt áll fenn, vagyis azt, hogy a beszélő folyamatában szemléli a cselekvést, vagy pedig a maga egészében. A vidpár tagjai közt lexikai jelentéskülönbség nincs és nem is lehet: a *zakryt'* igének a *zakryvat'* csak egyszeri cselekvést kifejező jelentésében vidpárja; az ismétlődő cselekvést jelentő *zakryvat'*-nak a *zakryt'* nem vidpárja.

A vid ilyenformán nem lexikai, hanem is lexiko-grammatikai, hanem grammatikai kategória. Azzá teszi:

1. kapcsolata a valósággal: a beszélő „szemlélete” maga a valóság egy darabja,

2. nem hozható kölcsönös viszonyba az ige lexikai jelentésével: alig van tartós cselekvést [csinálást] jelentő orosz folyamatos ige, amelynek ne volna befejezett párja is; az orosz még egyes ismétlődést jelentő igéknek is kialakította a vidpárját, ha az adott ismétlődő cselekvést egészében is szemlélni tudja. A kölcsönösségnek ez a hiánya természetesen nem zárja ki, hogy a vid és a cselekvés lefolyásának módja (Aktion-sarten) közt szoros összefüggés álljon fenn: a mozzanatos cselekvést nehéz és az orosz nem is szokta lefolyásában szemlélni, az ismétlődő cselekvésnek viszont a totális szemlélete nehéz;

3. formális mutatóinak grammatikai jelentése van: pl. az „üres” előképző. Amennyiben ugyanazon képző két jelentésű, ott homonimiáról van szó: a *vstat'* ige HCB párja: *vstavat'* az egyszeri cselekvés jelentésével; az ismétlődő cselekvést jelentő *vstavat'* ige szintén HCB, de már nem vidpárja az egyszeri cselekvést jelentő *vstat'*-nak.

Ezzel szemben az ugyanazon igegyök kifejezte cselekvés lefolyásának különböző módjai — mint még látni fogjuk — lexikai jelentésárnyalatok, a kifejezésükre szolgáló nyelvi eszközök lexikai, szóképző elemek. Ezek az árnyalatok bármely közel is állnak egymáshoz, végső esetben más-más cselekvést jelölnek. Ezeknek a jelentésárnyalatoknak a vizsgálata elvezethet a cselekvések különböző jellegzetességeinek feltárásához, de nem vezethet el a vidhez.

Az egyes igepárok tagjaiban mutatkozó jelentéstípusok (tartós, ismétlődő-rezultatív, befejezett, mozzanatos, térbeli célt elérő stb.) nem vidjelentések, hanem a lexikai jelentésből, a cselekvés jellegzetességéből folyó árnyalatok. A *sšit' plat'je* kifejezésben a *ssit'* nem azért rezultatív, mert CB, hanem mert a *sšit' plat'je* olyan jellegű cselekvés, amely bizonyos eredményre irányul, s addig nem is szemlélhető „egészében”, amíg a ruha el nem készült.

*

**

Hosszú időn át a szlavisztikában az a felfogás uralkodott, hogy a vidpárok tagjai külön-külön igék. Erre főleg az adott okot, hogy nem választották szét a vid és Aktionsart fogalmakat. A vidpárok problémája azonban még ma sem jutott nyugvópontra. A probléma tovább hullámozik ma is és az ezzel kapcsolatban felmerülő kérdésekre nem mindig egyértelmű a nyelvészeink válasza.

Mi a vidpár lényege, kritériuma és hogy ellenőrizhető ez? Ezzel a kérdéssel szorosan összefügg az ún. „üres” előképzők problémája is, ezért a következőkben együtt fogom áttekinteni e problémákat.

Az oroszban (és a többi szláv nyelvben is) nehéz elhatárolni a tisztára vidjelentéseket azoktól a lexikai jelentésektől, amelyeket az előképzők kölcsönöznek az egyes igéknek. A vid-kategória és a lexikai-szemantikai sajátosságok összefüggése abban nyilvánul meg, hogy a vid-kategóriában két folyamat szövédik egybe: az alak- és szóképzés folyamata. Ez a jelenség pedig mindig újra és újra felveti a kérdést: a vidpárokból egy ige külön alakjaival vagy pedig külön, önálló szavakkal van-e dolgunk?

A szótári gyakorlat mintha a második magyarázatot támogatná. Hiszen a szótárak nemcsak az ilyen igéket közlik rendszerint a maguk betűrendi helyén, tehát önálló lexémaként, mint *vzjat'* és *brat'*, *vernut'* és *vozvraščat'*, hanem még az ilyen igéket is, mint *sorvat'* és *sryvat'*, *zapisat'* és *zapisyvat'* stb.

Azt a felfogást, hogy a vidpárok tagjai önálló igék, önálló lexikai egységek, még az a körülmény is támogatja, hogy az ilyen vidkorreláció minden tagjának rendszerint saját ragozása van. Ezek tehát külön paradigmák. Csakhogy maga a „*sprjaženije*” szó mindezeig nem eléggé tisztázott fogalom. Kérdés, mi tartozik e fogalom körébe: csak a grammatikai személy, idő és mód alakjainak a képzése, avagy idetartozik a főnévi igenév és az igenevek alakjainak a képzése is. A vidpárok képzése mindenesetre nem fér bele a „*sprjaženije*” hagyományos terminusába.

Azonban minden orosz ige „hiányos” (defektusos) bizonyos értelemben. A befejezett igének nincs jelen ideje, jelen idejű határozói igeneve és melléknévi igeneve. A folyamatos igéknek nincs „egyszerű jövő” idejük. Világos, hogy egy teljes paradigma mind a folyamatos, mind a befejezett igék alakjait magában foglalja. Az *otkryvat'*-*otkryt'* típusú igéknek egységes individuális lexikai jelentésük van, egymást kiegészítik, úgyszólván egységes „szuppletív” paradigmát képeznek.

Azt állíthatjuk, hogy az ilyen típusú előképzős igék: *otkryt'*-*otkryvat'*, *otdat'*-*otdavat'* lexikai vonatkozásban teljes szinonimák. Ami viszont az ilyen igepárokat illeti: *igrat'*-*sygrat'* vagy *pisat'*-*napisat'*, ezek teljes szinonimájáról — mint később látni fogjuk — csak bizonyos fenntartással beszélhetünk.

A legtöbb nyelvész (*Peškovskij*, *Meillet*, *Vinogradov*, *Koschmieder* stb.) egy ige paradigmatiszta alakjainak tekinti a vidpárokat, ha az egyes tagok lexikai jelentése azonos. Ebből az is következik, hogy a vid grammatikai kategória.

Mindazokat az eseteket, amikor a lexikai jelentés miatt egyes igék csak egyvidűek lehetnek, vagy éppen mind a két videt egyesítik magukban (kétvidű igék) — úgy kell tekintenünk, mint amelyek bizonyos hiányosságok (defektusok) következtében állnak elő. Néhány ilyen igére már *N. I. Greč* rámutatott, de *A. Ch. Vostokov* még sokkal teljesebbé tette ezen igék jegyzékét. (Persze ez nem jelenti azt, hogy a „hiányos” igék „viden kívül” állnak. Ezeket is áthatja a vid, csak nincs meg mind a két vidjük.) Ahogy vannak *singularia* és *pluralia tantum* főnevek, ugyanígy vannak *perfectiva* és *imperfectiva tantum* igék is. Az a tény, hogy ilyen igék vannak az oroszban (és még hozzá sokkal nagyobb mennyiségben, mint ahogy ezt a legutóbbi időkig hitték!), még egyáltalán nem mond ellent a vid alakképző jellegének, hanem csak azt bizonyítja, hogy ez a kategória nem teljesen független a lexikától.

A vidpárokkal kapcsolatban a következő kérdés vetődik fel:

Hogyan állapítható meg, hogy a vidpár tagjainak lexikai jelentése azonos? Magától értetődik ugyanis, hogy bármely vid-ellentétpárt, amely genetikailag, vagy szemantikailag egymással összefügg, amelyet

valaha is valamelyik tudós egy szó alakjainak tekintett — nem kell nekünk is feltétlenül ilyennek minősítenünk. Ellenkezőleg minden egyes esetben csak a speciális konkrét kutatás döntheti el, hogy mivel van dolgunk: olyan alakokkal, amelyek csak vidre nézve különböznek egymástól és ezért ezek egy ige alakjai, vagy pedig olyan alakokról van szó, amelyek mindenekelőtt Aktionsartban különböznek egymástól és ezért két külön ige név tekintendők, bár jelentésük alapján közel állanak egymáshoz és képzésükre nézve is összefüggnek egymással.

Ha megnézzük, milyen jelentéskülönbség van az orosz *kolot'* és *kol'nut'* között, látjuk, hogy nemcsak vidbéli különbség, hanem Aktionsart különbség is van köztük: az első egy többfázisú, egymásra következő egymemű cselekvésaktusokból álló, a másik mozzanatos cselekvést jelöl. Vagyis ezek az alakok nem egy ige alakjai. Ezek két különböző ige alakjai, bár jelentésre korrelatívák, mint ahogy általában különböző jelentésű szavak is lehetnek korrelatívák, különösen, ha az egyiket a másiktól képeztük (vö. orosz: *učitel'-učitel'nica-učitel'stvo* stb.)

A legtöbb vitára az előképzők jelentése ad alkalmat, az így keletkezett jelentésviszonyok elemzése a legnehezebb. A prefixális szóképzés szoros összefonódottsága a vidbéli alakképzéssel ugyanis oda vezet, hogy sok esetben igen nehéz határt vonni a szóképzés és alakképzés között. Vannak tisztázatlan esetek, vannak olyan elemek, amelyek átmenetet alkotnak a lexikai és grammatikai kategória között. És ellenkezőleg, igen gyakoriak az olyan esetek, amikor egyes szavak alakjai önálló szavakba mennek át. A problémát nagyban tisztázhatná azon előképzős alakoknak a feltárása, amelyekben a prefixumok különböző mértékben absztrahálódtak a lexikai anyagtól. Én most itt anélkül, hogy belebozsátkoznék e probléma részleteibe, csak az ún. „üres” előképzők kérdésére térek ki.

Mint ismeretes, általában az előképzők kétféle funkciójáról szoktak beszélni: az előképző egyrészt megváltoztatja a fő aspektusát, „perfektíválja”, másrészt az ige lexikai jelentésében bizonyos változást idéz elő. Ugy véljük, hogy a két funkció közül az utóbbi — a „lexikai funkció” nem feltétlenül kell, hogy jelen legyen az előképzőben, és attól függően, hogy az előképzőben ott van-e, vagy nincs a lexikai jelentés, az előképzőket felosztják *reális* előképzőkre (amelyek megtartják eredeti lexikai jelentésüket) és olyanokra, amelyek már elvesztették eredeti jelentésüket, vagy ennek megíéielően lehetnek tehát „teljes jelentésű” (*les préverbes pleins*) és „üres” (*les préverbes vides*) előképzők. Eredetileg a reális jelentésű előképzőkhöz csak a térbéli jelentésű előképzőket sorolták (pl. *v-*, *vy-*, *pod-*, *ot-*, *za-*; pl. *vpisat'*, *vypisat'*, *podpisat'*, *otlomit'* stb.), aztán kitágult ennek a köre, és a mai aspektológusok rendszerint ide számítják már az Aktionsartok világos jelentéseit magában hordozó előképzőket is, a kezdést jelentést kifejező előképzőket (*za-*: a *zaplakat'* igében), a finitív jelentést kifejező előképzőket (*ot-*: az *otšumet'* igében), a tartósság korlátozását kifejező előképzőket (*po-*: a *popisat'*-ban stb.). Ennek ellenére sok előképzős képzést (pl. *oslabet'*, *pogubit'*, *sdelat'*, *napisat'*, *zaržavat'*, *ispeč'* stb.) most is úgy tekintenek, mint amelyeket

„üres” előképzőkkel képeztek, vagy ahogy *Vinogradov* nevezi azokat: „formaképzők”, „tisztá vidbéli előképzők”, amelyek nem képeznek új igéket, hanem csak befejezett aspektusúvá alakítják át az igét.

Már itt rögtön felmerül a kérdés: vannak-e tényleg az oroszban olyan előképzők, amelyek teljesen grammatikalizálódtak, vagyis „üressek”?

A szláv nyelvek grammatikai tradíciója — mint láttuk — erre a kérdésre eddig igenlően válaszolt, ha azonban kissé közelebbről nézzük meg a problémát, kiderül, hogy ez a nézet felülvizsgálatra szorul.

Azt szoktuk mondani, hogy folyamatos igéhez vidpárként olyan előképzős ige kapcsolódhat, amelynek az előképzője jelentés szempontjából már *annyira* absztrahálódott, hogy minden konkrét-lexikai jelentéstől megszabadulva, vidképző prefixummá alakult át, amely a befejezett aspektus mutatója csupán. Felmerül a kérdés: el lehet-e határolni olyan alapon nyelvtani jelenségeket lexikai jelenségektől, hogy az előképzőben nagyobb, vagy kisebb mértékben van meg az absztrakció? És még tovább menve: milyen objektív kritériumok alapján lehet lemérni az absztrakció fokát? Ezt a kérdést rendszerint mellőzik a kutatók és a kényelmesebb utat választják: bizonyos jelenségeket eleve nyelvtaniaknak minősítenek, majd a legmagasabb fokú absztrakciót kölcsönözve nekik, tulajdonképpen azzal bizonyítanak, amit éppen bizonyítani kellene.

Igazat adok *Isačenko* professzornak: nehéz elhinni, hogy a nyelvtani jelenségek csak az absztrakció fokában különbözzenek a lexikai jelenségektől. mert — *minőségi* különbségről van itt szó.

Egy szó grammatikai alakjai semmilyen lexikai árnyalatot nem tartalmaznak: *stol-stola, ja pišu-on pišet, rabotaj-rabotajem* stb. Ugyanígy: *otkryt'-otkryvat', pustit'-puskat', prinesti-prinosit'*. A vidpár mindkét tagja lexikailag teljesen azonos, csak vidben különböznek egymástól.

Másrészt azonban a következő igék: *pisat'-perepisat', pisat'-popisat'* (egy ideig) nemcsak vidben különböznek egymástól, a felsorolt igékben ott van az a bizonyos kiegészítő lexikai árnyalat, amelyet az előképzők kölcsönöznek nekik. Nos, fogadjuk el, hogy a *pere-, do-, po-* előképzők tényleg az absztrakció magas fokával rendelkeznek, ez az absztrakció azonban lexikai és minőségileg más, mint a grammatikai kategóriák absztrakciója.

Allíthatjuk-e tehát ezek után, hogy egyes előképzők tényleg csak vidjelentéseket fejeznek ki és több semmit? (Pl.: *na-pisat', s-varit', postroit'*.) Igaz-e az, hogy a lexikai „konkréttság” utolsó nyomaitól is megszabadulva, ezek az előképzők grammatikalizálódtak?

A kutatók akkor, amikor azt vizsgálják, hogy az előképzők jelentése milyen mértékben absztrahálódott, tulajdonképpen nem is absztraháltság fokát, hanem az előképző jelentését tartják szem előtt.

M. A. Telenkova [7] szerint az eredményességet kifejező előképzők „üresek”. De már említettük, hogy a rezultativitás egyáltalán nem azonos a CB-vel. Ha a rezultativitás a cselekvés korlátozottságának a mozanatára mutat rá, akkor ilyen jelentése van azon igéknek is, amelyek a cselekvés kezdetét fejezik ki: *zagovorit'*. A *zagovorit'* és *svarit'* közti

csak annyi a különbség, hogy az egyik a cselekvés kezdetét, a másik a cselekvés végét tartja szem előtt. A cselekvés kezdetének a jelentése önmagában véve nem kevésbé absztrakt, mint a cselekvés befejezettségének a jelentése.

A befejezett aspektus nem korlátozódik tehát a cselekvés rezultativitására és „befejezettségére”. Sok példa van arra, hogy a rezultativitás egyáltalán nem az előképzőkkel függ össze, hanem lexikai eszközök fejezik ki:

iskal-iskal, iskal — i našol (eredmény)

prislušivalsja, prislušivalsja — i ulyšal (eredmény)

jel, jel, jel — i najelsja (eredmény).

Mármost aligha tarthatjuk vidpároknak az *iskat'* és *najti, prislušivat'sja* és *ulyšat', jest'* és *najest'sja* igéket, pedig itt az eredményre irányuló cselekvés tartóssága kölcsönös viszonyban van a cselekvés eredményességével.

A szláv ige vidjelentése nem a tartósság-eredményesség korrelációra épül — az egyszerű tények ellenőrzése is igazolja ezt. A *sprosit'* ige nem eredményét fejezi ki annak a cselekvésnek, amelyet a *sprašivat'* fejez ki, bár e két ige vidpár.

Felül kell tehát vizsgálni az „üres” előképzőkről szóló elméleteket abban a szellemben, ahogy ezt *Ju. S. Maslov* mutatta meg munkáiban. Így sok vidpárról kiderül, hogy azok nem vidpárok, kétségessé válik az egész „üres vidképző” elmélet.

Miután az „üres előképzők”, valamint a „vidpárok” elmélete eléggé meggyökeresedett az orosz nyelvtudományban, egészen az utóbbi időkig nagyon hajlamosak vagyunk arra, hogy a *čitat-pročitat'* típusú igéket vidpároknak tekintsük. Ezzel kapcsolatban többnyire így érveltünk: ha van egyszerű folyamatos ige, kell, hogy meglegyen a befejezett párja is! *Isačenko* professzor határozottan szembeszáll ezzel a felfogással. Szerinte ez az oka annak, hogy a tanulóknál az a hamis elképzelés alakult ki, mintha a szláv igéknél a „pároság” norma lenne, az egyvidűség pedig csak ritka kivétel lenne. Ezért keresi a „nyelvérzék” mindenütt a vidpárokat anélkül, hogy gondosan ellenőriznék az ellentétpár tagjainak a szemantikáját.

A hagyományos nézet a vidpár-rendszert illetően a következő nyilatkozatokra nyúlik vissza: „*Vse russkije glagoly, za ničtožnymi isključenijami, raspredeljašutsja po param*” [8], vagy: „*počti ljubomu bespristavočnomu glagolu nesoveršennogo vida sootvetstvujut glagoly soveršennogo vida*” [9]. Ezért igyekeznek megtalálni a folyamatos ige befejezett párját még akkor és ott is, amikor és ahol ezt a „nyelvérzék” mintha nem engedné meg.

Az orosz Akadémiai nyelvtan vidpároknak tekinti a következő igéket [10], *bodat' // zabodat' -bodnut', kačat' // pokačat', kričat' // zakričat'* és *kriknut', djorgat' // zadjorgat'* és *djornut'* stb.

De hát lehetséges-e, hogy egyetlen folyamatos igének három befejezett alakja is legyen (*djorgat'* stb.) Állítható-e, hogy a *zakričat'*, vagy *zadjorgat'* típusú igéket „üres” előképzőkkel képeztük, amikor a *za-*

előképző az adott esetben világosan a cselekvés kezdetét fejezi ki. A *podjorgat'* igéken tisztára vidjelentésű-e a *po-* előképző, hiszen ez az előképző a cselekvés időben való korlátozottságát fejezi ki: *podjorgat'* (egy ideig). És ugyanígy: a *bodnut'*, *kačnut'*, *kriknut'* vagy *djornut'* a *bo-* *dat'*, *kačat'*, *kričat'* vagy *djorgat'* vidpárjai-e, mert hiszen a *-nut'* képző a befejezett aspektus jelentése mellett a mozzanatosság kiegészítő jelentését is világosan kifejezi.

Isačenko a „lingvisztikai impresszionizmus” jellegzetes vonását véli látni néhány nyelvész ama véleménykülönbségeiben, hogy mit is kell szerintük vidpárnak tekinteni. A „*Sovremennyj russkij jazyk*” (1957.) recenzora nem hiszi, hogy *ljubit'* - *poljubit'*, *vdovet'* - *ovdovet'* stb. vidpárok. Megengedhető-e, hogy egyesek vidpárnak tekintsék ez igéket, mások nem?

Komoly kifogások emelhetők az orosz Akadémiai nyelvtan sok „vidpárja” ellen is: *zlit'sja* - *otozlit'sja*,

miért nem: *razozlit'sja*?

belit' — *pobelit'*,

miért nem: *nabelit'* mint *Ušakovnál* — II. 301.

I. P. Mučnik [11] érdekes és tartalmas tanulmánya az előképzős vidpárokról szintén sok kétes vidpárt sorol fel:

bit' -- *pribit'*?

vorovat' — *svorovat'*?

Mindez *Isačenkot* a következő megjegyzésre készíti:

ha már a tudósok között is komoly nézeteltérések vannak anyanyelvük kategoriális jelenségeinek az értékelésében, akkor ez már nem azt bizonyítja, hogy a „nyelvérzék” fejlettsége különböző fokú, hanem annak a bázisnak az ingatagságát bizonyítja, amelyen az egész tanítás nyugszik a szóbanforgó kategória grammatikai lényegéről.

Nézzük meg, melyek azok az objektív kritériumok, amelyeknek alapján általában el szokták választani az üres és reális előképzőket egymástól, vagy más szóval: hogyan szokták ellenőrizni a vidpárokat?

A múltban a vidpár kritériumának tekintették azt, ha az előképzős befejezett igéből nem volt képezhető folyamatos származékige. A *vpisat'* igében a *v-* előképzőt reálisnak tekintették, mert megvan mellette a: *vpisjvat'*. A *v-* előképző annyira megváltoztatta az ige jelentését, hogy az előképző nélküli alak nem volt már alkalmas arra, hogy ugyanilyen lexikai jelentésben ennek a folyamatos alakja legyen, ezért új folyamatos alakot kellett képezni az imperfektiválás szuffixumával. Ezzel szemben a *na-* előképzőt a „*napisat'*” alakban üres, tisztára vidbelinek tekintették, mert az orosz irodalmi nyelvben a *napisat'* mellett nincs meg a *napisjvat'* alak. Mivel tehát nincs *napisjvat'*, a *pisat'* és *napisat'* vidpár, vagyis a két ige lexikai jelentése egyforma. Egy másik példa: *delat'*—*sdelat'* vidpár, mert nincs: *sdelyvat'*. A *prišit'* igéből viszont képezhető folyamatos származékige: *prišivat'* tehát a *prišit'* ige nem lehet befejezett vidpárja a *šit'*-nek. Így, vagy megközelítően így oldotta meg a kérdést *Ul'janov*, *Fortunatov*, *Šachmatov*, *Mazon*.

Később olyan elképzelések léptek előtérbe, amelyek lényegesen korlátozták a fenti kritérium alkalmazhatóságát.

Igy pl. *Vinogradov* helyesen hangsúlyozta, hogy az ugyanolyan előképzővel képzett korrelatív folyamatos alak hiánya nem mindig jelenti azt, hogy az adott előképzőnek tiszta vidjelentése van, tehát „üres”. E gondolat igazolására elég megemlítenünk a következő igéket: *zaplakat'* (*načat'* *plakat'*), *otšumet*. Ezek mellett nincs ugyan: *zaplakivat'* (ilyen jelentésben: *načinat'* *plakat'*), *otšumlivat'*, de nem kétséges, hogy ez előképzőben ott van teljesen a kezdő, illetőleg a finitív jelentés, vagyis egyáltalán nem „üresnek” ezek az előképzők. Egyébként is az a tény, hogy az oroszban vannak *perfectiva tantumok*, felment bennünket az alól, hogy minden igéhez feltétlenül „párt” keressünk. Az a körülmény, hogy az oroszban nincs „*napisyvat'*”, önmagában véve még nem bizonyítja azt, hogy a *pisat'* és *napisat'* egy szó alakjai és hogy a *na-* itt „üres”, „tiszta vidbeli” képző.

A fenti „ellenőrző módszert” tehát csak fenntartással fogadhatjuk el. Először is: bizonyos feltételek mellett képezhető folyamatos származékige még ott is, ahol a hagyományos nyelvtan és értelmező szótárak egyöntetűen az előképző tiszta vidjelentéséről szólnak. *Isačenko* ezzel kapcsolatban a következő jó példát idézi: „*Pri pasterizaciji moloko ne svarivajetsja do konca, a tol'ko nagrevajetsja do temperatury ne vyše sta gradusov*”. Így tehát egyéni használatban a *svarit'*, amelyet a *varit'* párjának tartanak, vidpárt képez a *svarivat'*-tyal, pedig ez származékige! Ugyanígy: *vyučit'* // *vyučivat'*, *uplatit'* // *uplačivat'*, *sogrešit'* // *sogrešat'* vidpárok, pedig *učit'*, *vyučit'*-ot és *platit'*-*uplatit'*-ot szó-kás vidpárnak tekinteni. (Bár *Ušakov* nem, viszont *Hadrovics*—*Gáldi* igen.)

Egy másik példa: csaknem mindegyik tankönyv vidpárnak tekinti a *čitat'*-*pročitat'*-ot. Csakhogy az előképzős *pročitat'*-hoz nyugodtan képezhető a folyamatos származékige: *pročityvat'*. Ilyen esetben rendszerint kompromisszumhoz folyamodnak a szerzők és a *pročitat'*-ot úgy tekintik, mint ami a két folyamatos alak (*čitat'*, *pročityvat'*) befejezett párja. Ezt az eljárást követi még *Ušakov* értelmező szótára is!

Mivel az oroszban rengeteg *čitat'*--*pročitat'*-*pročityvat'* típusú ige van, a tiszta vidpárúság elméletének a megőrzése végett szinonimáknak tekintik a két folyamatos igét. Csakhogy a *pročityvat'* lexikai jelentése teljesen szinonim a *čitat'* jelentésével? Könnyű belátni, hogy a *pročityvat'*-ban a *pro-* előképző olyan kiegészítő jelentésárnyalatot kölcsönöz az igének, amely az egyszerű *čitat'* igéből hiányzik. *L. A. Bykova* [12] szerint konkrét használatban az előképzős alak (*pročityvat'*) az előképző nélküli alaktól (*čitat'*) kiegészítő árnyalatával különbözik: a végső pontra gondolunk, amelyhez mintegy kezdettől fogva kezd közeledni a cselekvés. Iteratív használatban az előképzőnélküli alak és a folyamatos származékige abban különböznek egymástól, hogy az első csak konstatálja a cselekvés ismétlődésének tényét anélkül, hogy világosan rámutatna befejezettségére (*čital*), az előképzős alak viszont (*pročityvat'*) hangsúlyozza, hogy az ismétlődő cselekvés minden egyes esetben be is

végződött. Ezt az árnyalati különbséget szándékosan el szokták hanyagolni, mivel a hagyományos tanítás szerint a *čitat'*-nak kell, hogy párja legyen.

Néhány tudós még a fenti megállapításnál is messzebb ment. Ezek úgy vélték, hogy a „lexikai” és „tisztá vid” előképzők elhatárolására nemcsak a folyamatos származékige hiánya nem elegendő kritérium, hanem annak a *jelenléte* sem.

Az eddigiek alapján *Ju. S. Maslov* a következő következtetésre jut: ha a folyamatos származékige *hiánya* nem elegendő alap ahhoz, hogy egy szó alakrendszerében egyesítsük az előképzős és előképzőnélküli igéket, akkor viszont az ilyen származékigének a *jelenléte* elegendő bizonyíték az effajta egyesülés ellen. Ha mármost az így pontosabban megfogalmazott kritériumokat a gyakorlatban próbáljuk ki, azt látjuk, hogy az ún. üres előképzők nem teljesen üresek, hogy az ürességük elég viszonylagos. Ezzel kapcsolatban *Maslov* a következő példát idézi: *slabet' -oslabet'*. De ha e két ige lexikai jelentése tökéletesen azonos és a két ige egy szó alakja, akkor hogyan magyarázható az *oslabevat'* alak?

Ezért *Maslov* szerint nyilván helyesebb, ha azt mondjuk, hogy az ún. üres előképzők minimális mértékben mégis csak megváltoztatják (különösen szűkítik) az ige jelentését, hogy azok ezáltal új szót alkotnak, amely ugyan jelentésre nézve majdnem azonos az elsővel, hogy az előképzős és előképzőnélküli ige (*napisat'—pizat', oslabet'—oslabevat'* és *slabet'*) nagyon közeli szinonimák, amelyek sok mindenben, de nem teljességgel fedik egymást. Más szóval: mind a reális, mind az üres előképzőknek megvan mind a két (alak- és szóképző) funkciója, de hogy úgy mondjuk, az egyik, vagy másik funkció élességének a fokában lehet különbség. Egyes esetekben (és ilyen a túlnyomó többség) a perfektiváló funkció csak melléktermék, kísérő mozzanat, vagy átvitt értelemben: a fő-, szóképző funkció függvénye, más (ritkább) esetekben a „perfektiváló” funkció világosan előtérbe lép és kissé el is homályosítja a szóképző funkciót, de az utóbbit teljesen mégsem tünteti el.

Látjuk tehát, hogy az alapige és származékige közti korreláció a legkülönbözőbb képzésekben megvan, de távolról sem úgy áll a dolog, hogy ez igék vidjelentéseinek ellentéte mindig kritériuma lehet annak, hogy *tiszta vid-*, illetve grammatikai korrelációval van dolgunk.

A „vid-párság” hagyományos ellenőrzése — mint láttuk — elégtelennek bizonyult. Már *S. O. Karcevski* is azt állapította meg [13], hogy az előképzővel való perfektiválás csak akkor volna tekinthető grammatikai eljárásnak, ha minden folyamatos igéhez csak egyetlenegy befejezett aspektusú ige járulhatna. De a valóságban pl. a *pizat'*-hoz is 17 előképző járulhat. De mivel mindegyik előképző befejezetté teszi az igét, ezért végül is az előképzőt úgy tekintik, mint a perfektiválás eszközt.

A vidpár-elmélet tehát továbbra is nyitott kérdés, az eddigi megoldás elégtelen. Sem a nyelvérzék, sem a hagyományos ellenőrzési módszer nem nyújt e tekintetben megbízható eredményt. Ami pedig a perfektiválást, vagy ahogy *Ju. S. Maslov* szellemesen idézi: az „ügy-

nevezett perfektiválást” illeti, ez maga is külön és súlyos probléma a nyelvtudományban és ezen belül a videlméletben.

*

**

„Perfektiváláson” (*perfektivizacija*) rendszerint azt értjük, hogy a folyamatos igéből előképzővel vagy *-nut'* képzővel befejezett aspektusú igét képzünk. Amennyiben a perfektiválást a vidképzés egyik eljárásának tekintik, úgy azokat az igéket is, amelyeket perfektiválással képeztünk, tiszta vidpároknak tekintjük a megfelelő egyszerű folyamatos igékhez viszonyítva. Elméletileg bármely egyszerű folyamatos orosz igéből képezhetünk előképzős, vagy *-nut'* utóképzős igét. Az (eredeti) előképzős igéknek, mint tudjuk, befejezett aspektusú grammatikai jelentésük van. Ilyen grammatikai jelentésük van a *kol'nut'* típusú *-nut'* képzős igéknek is. E vitathatatlan premisszából vonták le azt a már idézett következtetést (l. 9. jegyzet), hogy csaknem minden előképzőnélküli folyamatos igének megfelel egy befejezett aspektusú ige. A „megfelel” szót nyilván úgy kell érteni, hogy perfektiválással bármely folyamatos orosz igéből képezhető abszolút szinonim befejezett ige, amely az egyszerű igével együtt vidpárt alkot. Bizonyítékként állandóan ugyanazokat a példákat idézik: *čitat' - pročitat', pisat' - napisat', delat' - sdelat' stb.* Egyébként az anyag első vizsgálatánál máris leküzdhetetlen nehézségek támadnak: hogyan lesz a befejezett aspektusa a következő igéknek: *dut', spat', sidet', žit', chodit'* stb. A „СРЯ” (1952.) vidpárként idézi az *učit' - vyučit'*-ot. De vajon az *učit'*-hoz nem lehet más vidpárt képezni, pl. a *naučit'*-ot?

Nem kétséges egyáltalán, hogy ha a *vy-*, vagy *na-* előképző az egyszerű folyamatos *učit'*-hoz kapcsolódik, az „perfektiválódik.” De lehetetlen észre nem venni, hogy a *vyučit'* és a *naučit'* között szemantikai különbség van. Ha pedig a *vyučit'* és *naučit'* befejezett igék egymás között nem teljesen szinonimok, akkor nem lehet őket az *učit'* tisztavidű befejezett igealakjainak tekinteni. Ebből pedig következik: a „perfektiválás” szakkifejezés szűk technikai jelentésben értendő. Perfektiválással tényleg képzünk befejezett igéket, de ebből még nem következik, hogy a perfektivált igék pontos vidpárjai az egyszerű folyamatos igéknek. I. P. Mučnik és tanítványa: G. Čakrigina [14] megvizsgálták ebből a szempontból Ušakov értelmező szótárát. Kiderült, hogy a viszonylag elég gyakran „üres” előképzőként szereplő *voz-(vz)* 410 alkalommal járul igékhez, de csak 26 esetben vidpár képző. Ugyanígy a *vy-* 994 előfordulásából 27 esetben, az *iz-* 337 előfordulásból csak 7 esetben vidpár képző. Ju. S. Maslov pedig a *na-* előképzőre nyújt adatot — szerinte Ušakov szótárában ez 1680-szor képez szót, de csak 86 ízben vid-korrelációban.

Úgy látszik, nem beszélhetünk az *učit'*-hoz képzett befejezett igéről általában. Ezt az igét ugyanis, mint az igék többségét, több jelentésben használjuk, ez különböző tárgyakkal kapcsolódik; az, hogy milyen előképző járul az igéhez, jelentős mértékben függ az ige lexikai árnyalatától és attól is, hogy milyen tárggyal kapcsolódik az ige.

Példák:

1. *učit'* (*detej azbuke*)-*naučit'*
2. *učit'* (*urok*) - *vyučit'*
3. *učit'* (*v škole*)
4. *učit'* (tárgy nélkül)

Amint látjuk, a folyamatos ige perfektiválásának lehetősége, vagy lehetetlensége attól is függ, hogy van-e, vagy nincs tárgya. Az egyszerű ige szemantikája, helyesebben: minden egyéni jelentésárnyalat szemantikája valahogyan visszatükröződik a vidképzésben. „Ugyanahhoz” az egyszerű igéhez a legkülönbözőbb előképzős befejezett igék képezhetők, amelyeket rendszerint az ige befejezett aspektusú alakjainak tekintenek. Pl.:

rezat'	{	(<i>verjovku</i>) — <i>razrezat'</i> , <i>pererezat'</i>
		(<i>chleb</i>)- <i>narezat'</i> (<i>chleba</i>)
		(<i>kuricu</i>) — <i>zarezat'</i>
		(<i>po derevu</i>) — <i>vyrezat'</i>
		(<i>mjač v tennise</i>)- <i>srezat'</i>

Hangsúlyozzuk tehát, hogy az *učit'*, *rezat'* stb. típusú igék előképzők folytán perfektiválhatók, de ezek az új előképzős befejezett igék egyáltalában nem vidpárjai az előképzőnélküli egyszerű igéknek. Hiszen a befejezett aspektusú igékhez szabadon képezhetők előképzős folyamatos származékigék: *vyučivat'*, *razrezat'* stb. Ha ilyen vidpárokra gondolunk mint: *razrězat'* - *razrězat'*, *narězat'* - *narezat'* stb. akkor az előképzőnélküli *rezat'*-nak nincs vidpárja, egyvidű folyamatos ige marad. Az ilyen pontos, világos vidpárok: *namazat'* - *namazyvat'* *vyrvat'* - *vyryvat'* azt bizonyítják, hogy az előképzőnélküli *mazat'*-nak, vagy *rvat'*-nak nincs befejezett alakja, azaz más szóval: ezek egyvidű folyamatos igék szintén.

Ami pedig az ilyen igéket illeti: *izmazat'*, *izorvat'*, *narvat'* (*цветов*), ezek nem tekinthetők az egyszerű *mazat'* és *rvat'* megfelelő vidpárjainak. Az *izmazat'*, *izorvat'*, *narvat'* típusú igék viszont egyvidű befejezett igék.

A fenti példák azt bizonyítják, hogy az egyszerű előképzőnélküli igék szemantikai vonatkozásban „diffúzabbak” mint a megfelelő előképzős igék. A *rezat'* ige mintegy magában foglalja mindazokat a jelentéseket, amelyek a befejezett igéknél mutatkoznak a *raz-*, *pere-*, *na-*, *za-*, *vy-*, *s-* stb. előképzők folytán. Az egyszerű folyamatos igék szemantikailag tágabbak az előképzős befejezett igéknél. Azt mondhatjuk, hogy az egyszerű ige önmagában (*rezat'*) kevésbé „határozott” jelentésű, mint előképzős ige (mondjuk: *vyrezat'*). Sok nyelvész ezért köti össze az egyszerű igék perfektiválási folyamatát ez igék „meghatározottságának” (determináltságának) a fogalmával.

Tehát egy és ugyanazon folyamatos előképzőnélküli igét befejezetté alakíthatunk át („perfektiválhatunk”) különböző előképzők segítségével: az előképző megválasztása az egyszerű ige adott jelentésének szemantikai árnyalatától függ. De nem szabad figyelmen kívül

hagynunk, hogy ezek az új befejezett előképzős igék nem megfelelő befejezett alakjai az eredeti előképzőnélküli igéknek, hanem új, önálló igelexémákat alkotnak.

Láttuk, hogy a hagyományos vidpár-elmélet alig bírja ki a kritikát, bármely igét vizsgáljuk is meg. Különösen a HCB egyszerű igékről (*kričat'*, *čitat'*) derül ki, ha ellenőrizzük, hogy egyvidűek. (*Imperfectiva tantum*). Ott, ahol az adott cselekvést feltétlenül a CB síkján kell bemutatnunk, az egyszerű ige determinálódik és ezáltal kiegészítő lexikai jelentést kap, amely az előképző vagy *-nut'* szuffixum egyéni jelentésével van összefüggésben. E kiegészítő lexikai jelentések lehetnek egészen „absztraktak”, kifejezhetnek mozzanatosságot (*kričnut'*), a cselekvés kezdő határát (*zakričat'*), a cselekvés befejezettségét, vagy rezultatívását (*pročest'*), de e jelentések közül egyetlenegy sem fedi teljesen a perfektivitás grammatikai jelentését.

E gondolatokat rendkívül világosan fogalmazta meg *Ju. S. Maslov* professzor, és még előtte *S. Krajevski*, aki első ízben domborította ki azt az elvi különbséget, amely az igeinbelüli szóképzés rendszerében a két egymással ellentétes folyamat: az imperfektiválás és a perfektiválás között áll fenn. A perfektiválást *Krajevski* egyenesen szemantikai jellegű műveletnek tekinti, vagyis az új lexikai jelentést hoz létre. Ezzel szemben az imperfektiválásról azt írja, hogy tisztára grammatikai eljárás (*n'est qu'un procédé de grammaire*). *Karcevski* szerint csak a *vyigrat'-vyigrivat'* típusú korrelációkat lehet igazi vidpárok-nak tekinteni, itt tisztán grammatikai ellentét van a két tag között a legkisebb szemantikai keverék nélkül, vagyis a lexikai jelentésük ugyanaz. Ezekkel az eredeti grammatikai párokkal, amelyek imperfektiválás útján jöttek létre, szembenállnak az összes többiek, amelyek nem eredetiek, nem alkotnak grammatikai realitást. Így pl. az *igrat'-sygrat'* típusú párról *Karcevski* azt mondja, hogy az effajta pár, amelyet jelentésbeli párnak (*couple sémantique*) lehetne nevezni, elég mesterkélt pár, mert nem felel meg semmilyen lingvisztikai realitás-nak. Ugyanígy a befejezett igék úgynevezett mozzanatos válfaja sem a CB jelentése.

A perfektiválásnál a CB grammatikai jelentése törvényszerűen lép ugyan fel, de ez a lexikai, szóképző műveletnek nem fő, hanem csupán mellékterméke. Az üres előképzővel képzett perfektiválás sem tekinthető tehát tiszta grammatikai folyamatnak, az igei előképző nem alakul itt át teljesen és maradéktalanul a vidjelentés kifejezésének nyelvtani, formális eszközévé.

Kár, hogy *Karcevski* gondolatai csak elég lassan hódítottak teret. A perfektiválás és imperfektiválás folyamatait sokáig egy kalap alá vették a vidképzésben, és a perfektiválás útján keletkezett igék szóképző korrelációit még sokáig egyenrangúnak tekintették azokkal a tisztára vidbeli korrelációkkal, amelyek úgy keletkeztek, hogy az előképzős befejezett igékből folyamatos származékigéket képeztek.

Karcevskit általában nem követte még *Vinogradov* sem, aki egyformán egy szó alakjainak tekinti a *vozdelat'-vozdelayvat'*, *rešit'-rešat'*, *delat'-sdelat'*, *dičat'-odičat'* különböző típusú igéket.

Maslovnak az a véleménye, hogy tovább kellett volna folytatni a Karcevski megjelölte utat, vagyis a különböző típusú eseteket differenciáltan kellett volna megítélni. Meg kellett volna vizsgálni az igék szűkebb csoportjait, sőt: egyes igéket különösen olyan szempontból, hogy néha még az imperfektiválás esetén is olyan származékigék keletkeznek, amelyekre a lexikai jelentések sajátos árnyalatai jellemzők és amelyek megkülönböztetik azokat az alapigéktől. Így pl. a *po-*, vagy *pro-* előképzős igék mellett: *požit'*, *prožit'*, *pošalit'* stb. az ilyen képzések, mint: *poživat'* (az ilyen kifejezésekben: *kak poživajete?* és *žit'* — *poživat'* da dobra naživat'), *proživat'* (*obitat'*), *pošalivat'* már új igéket alkotnak, ezek nem csupán ugyanazon igék folyamatos alakjai már. Ugyanígy a *razgovarivat'* sem vidpárja a *razgovorit'*-nak, és a példákat még tovább is lehetne szaporítani.

Maslov szerint nyilvánvaló, hogy legalább két lehetőséggel kell számolnunk:

1. A folyamatos származékigékben sajátos jelentések lépnek fel, amelyek gyakran (pl. a *poživat'*-ban) frazeológiai jellegűek, esetleg stilisztikai jellegűek és terminológiailag megmerevedettek; erre van néha analógia a többesszámú főnevek képzésénél (vö.: *grjaz'* és *grjazi* — ez utóbbi már új jelentésű szó: *gyógyiszap*, vagy a szakácsművészet-hez tartozó: *mozgi* stb.)

2. Folyamatos igék keletkezhetnek úgy is, hogy az ugyancsak folyamatos alapigéhez egyidejűleg előképző + az imperfektiválás szuffixuma járul. Pl.: *razgovarivat'* < *govorit'*, ugyanígy: *pripevat'* < *pet'* miközben nem lehetséges a belőle való befejezett ige képzése, mondjuk: *pripet'*.

A mai nyelv szempontjából a fenti két lehetőség gyakorlati elhárítása néha nehézségekbe ütközik, mivel most mindkét esetben a folyamatos származékige közvetlen korrelációban van az „alapigével” függetlenül attól, hogy a folyamatos származékigét közvetlenül az alapigéből képeztük-e, vagy pedig valamilyen közbülső láncszem segítségével — az előképzős befejezett ige segítségével.

Nem vitás, mind Maslov, mind Isačenko egyetért abban, hogy a tisztára grammatikai vidképzés fő körét a szláv nyelvekben, így az oroszban is az imperfektiválás eljárása alkotja. A folyamatos-befejezett igék vidkorrelációja legtisztábban éppen azon igepárokból nyilatkozik meg, amelyek az eredeti befejezett ige imperfektiválása útján jöttek létre, pl. *perepisat'*-*perepisyvat'*.

Az imperfektiválás két alaptípusát különböztetjük meg:

1. Az elsődleges imperfektiválást, azaz a folyamatos igék képzését egyszerű (előképzőnélküli) eredeti befejezett igékből: *dat'* - *davat'* *pustit'* - *puskat'*, *brosit'* - *brosat'* stb. Ide csak kevés ige tartozik, mivel a legtöbb egyszerű ige éppen folyamatos ige.

2. A másodlagos (származék) imperfektiválást, azaz a folyamatos igék képzését szuffixumokkal befejezett előképzős igékből: *otkryt'* - *otkryvat'*, *perepisat'* - *perepisyvat'*, stb. Lexikai vonatkozásban — mint már említettük — az ilyen igepárok tagjai abszolút szinonimák. Fel-

tétel nélkül állíthatjuk, hogy az ilyen igepár mindkét tagja egy igellexéma alakjai.

A perfektiválás és imperfektiválás elemzése megerősíthetett bennünket azon felfogásunkban, hogy a vid grammatikai (vagy ahogy *Maslov* mondja: morfológiai és szinaktikai) kategória. Mint morfológiai kategória az alakképző, de a lexikától függő kategóriák sorába tartozik. A videllentéppár alakjai, amelyeknek lexikai jelentésük azonos, ugyanannak az igének az alakjai. De konkrét kutatás esetén az ilyen alakokat gondosan külön kell választani az olyan befejezett és folyamatos igeképzésektől, amelyeket csak szóképző korreláció fűz össze egymással. Az imperfektiválás folyamatában rendszerint ugyanazon ige imperfektiv alakjai jönnek létre. A perfektiválás folyamatában viszont többnyire új igék keletkeznek, amelyek néha lexikailag az alapige szinonimái. Mivel pedig végeredményben a videt alakképző kategóriának tartjuk, ez arra kötelez bennünket, hogy szigorúan és következetesen határoljuk el a vidképzés folyamatait, amelyek az igellexémán belül mennek végbe anélkül, hogy megváltoztatnák a lexikai jelentést, a szóképző folyamatoknál, amelyeket vidkülönbségek is kísérelhetnek ugyan, de amelyek elsősorban nem arra irányulnak, hogy az aspektust megváltoztassák, hanem hogy új igét kapjunk, új lexikai jelentéssel. De ez a gondolat már egy másik probléma, az úgynevezett Aktionsart területére vezet el bennünket.

*

**

Mielőtt az *Aktionsartok* rengetegébe csak bepillantást engednénk (helyhiány miatt ugyanis itt nem vállalkozhatunk akár csak a legfőbb Aktionsartok bemutatására sem), úgy gondoljuk, helyes lesz megmondani, mit értünk tulajdonképpen Aktionsarton.

Mint ismeretes, sok esetben az elő- és utóképzők kiegészítő jelentést kölcsönöznek az orosz igéknek, amely közelebbről meghatározza a cselekvés végrehajtásának a módját (pl. *zapet'* — énekelni kezdeni). A jelentésnek ezeket az objektíve megállapítható módosulásait nevezzük Aktionsartoknak. Az Aktionsart tehát lexikai kategória.

Ju. S. Maslov csak részben tartja az Aktionsartokat lexikai kategóriáknak. Az Aktionsartokat vizsgálva — mondja *Maslov* — nagy nehézségként jelentkezik az, hogy szinte minden lépésünknél beleütünk a poliszémia és homonímia jelenségeibe, valamint a felhasznált szóképző eszközök több-kevesebb szinonimáiba. (Pl. *posidet'* — egy keveset ülni, de: *popadat'*: nagy mennyiségben leesni; az -n-suffixum esetén: *kol'nut'* — egyet szúrni, de: *sochnut'* — száradni). Éppen ezért az Aktionsartok formális kifejezésének a képe minden szláv nyelvben eléggé bonyolult.

Maslov az Aktionsartok között említ meg néhány alapigét is, amelyeknek se elő-, se utóképzőjük, vagy más szóképző eszközük nincs. Így pl. különleges Aktionsartoknak minősíti az állapotot kifejező igéket: *stojat'*, *ležat'*, *spat'*, *dremat'*, *plakat'* stb., bár szóképző

vonatkozásban ez igék nem képeznek valamilyen különleges csoportot. Ezek az igék szerinte azt mutatják meg, hogyan folyik le a cselekvés az időben, és arra is utalnak, hogy az általuk kifejezett „cselekvés” nincs kapcsolatban a cselekvést végrehajtó alany, vagy a cselekvés lefolyásának valamilyen minőségi, vagy mennyiségi változásával, az nem tör a befejezés felé, nem irányul valamilyen határ, vagy végcél felé, hanem a cselekvés lefolyásának minden szakaszában egyforma marad az állapota, vagyis ezek az igék azt fejezik ki, hogy az általuk kifejezett „cselekvés”-ben tulajdonképpen semmi sem történik. Az effajta Aktionsartokat tehát csupán a nyelvi funkciójuk alapján ismerhetjük fel.

Maslov megvizsgálja, milyen különbségek állnak elő a származékgépek képzésénél az Aktionsartok között és a következő eredményre jut:

Az állapotot kifejező igékből képezhetők korlátolt-tartós (determinatív) igék (*postojat'*, *pospat'*, *podremat'*, *poplakat'*), sok esetben kezdő igék (*zadremat'*, *zaplakat'*) és néhány más ige, de nem lehet belőlük képezni pl. mozzanatos igéket, mert az állapot természetesen nem képzelhető el egy olyan cselekvés formájában, amelyet egy mozdulattal, egy csapásra hajtunk végre. Ugyancsak nem képezhetők a mozzanatos Aktionsartokból korlátolt-tartós Aktionsartok, az inchoativokból sem képezhetők, vagy legalábbis nem szoktak képezni úgynevezett szaturatív Aktionsartokat (*ja nablednellsja* vagy *nasochsja po gorlo* — a *nasmotret'* vagy *najelsja* példájára). Nincsen szóképző morfémája az úgynevezett multiplikatív Aktionsartoknak sem (*kolot'*, *mesti*). Az effajta Aktionsartok megkülönböztetésére az ad okot, hogy:

a) az idetartozó igék összes jelentése tartalmaz valami közös mozzanatot, mégpedig azt, hogy mindannyian többfázisú cselekvést fejeznek ki, amelyek több egyforma, egymásrakövetkező cselekvés-aktusból állnak,

b) funkciójuknak közös sajátosságaik vannak: korrelációt alkotnak a mozzanatos Aktionsartokkal — *kolot'* -*kol'nut'*.

A fentiek alapján Maslov nem tekinti szóképző kategóriáknak az Aktionsartokat *teljesen*, annak ellenére, hogy sok Aktionsartot valójában valamilyen szóképző morféma jellemez. Szerinte a legfőbb különbséget nem a szóképző morfémák idézik elő az Aktionsartok között, hanem elsősorban a *jelentéseik*, ezenkívül a viddel való kölcsönös kapcsolatuk sajátosságai, szintaktikai használatuk és szóképző korrelációjuk más Aktionsartokkal. Néhány további Aktionsart (általános rezultatív, evolutív) vizsgálata alapján mégis arra a konklúzióra jut, hogy az Aktionsartok az igék lexikai jelentésének néhány olyan általános (gyakran, de nem mindig feltétlenül szóképző eszközökkel kifejezett) sajátosságait fejezik ki, amelyek az igékkel kifejezett cselekvés időben való lefolyására vonatkoznak és a nyelvi funkciók általános sajátosságaiban nyilvánulnak meg, mégpedig a szóképzés, vid és szintaktikai használat vonalán [15].

Maslóvtól némileg eltérő álláspontot képvisel az Aktionsartokkal kapcsolatban A. V. Isačenko professzor [16]. Ő erre vonatkozóan új terminus bevezetését is ajánlja — a „*soveršajemost'*”-ot. Isačenko ezen az ige lexikai jelentésének csak azon általános sajátosságait érti, amelyeket külön morféma (előképző, utóképző) fejez ki, pl. *za-kričat'*, *na-kričat'-sja*, *čaž-iv-at'* stb. „*Soveršajemost'*”, tehát az egyszerű, vagy előképzős alapige szemantikai modifikációja, amely szükségképpen külső (formális) eszközökkel (előképzőkkel, utóképzőkkel) fejeződik ki. Ezek az igék: *za-kričat'*, *po-kričat'*, *na-kričat'-sja*, *po-krik-iv-at'* *kriknut'* szemantikái vonatkozásban a *kričat'* ige modifikációi. A *soveršajemost'* főjegye Isačenkonál azonban az, hogy nincs megfelelő vidpárja. *Zakričat'*-nak nincs „*zakrikivat'*” párja, *nakričat'-sja*-nak nincs *nakrikivat'-sja* párja, *pokričat'* és *pokrikivat'* nem ugyanannak az igeének megfelelő alakjai annak ellenére, hogy látszólag „azonos” előképzőik vannak; a *kriknut'* mozzanatos igehez nem lehet képezni ugyanolyan mozzanatos jelentésű folyamatos aspektusú alakot.

Hova tartozik tehát a *soveršajemost'*, a lexikához, vagy a grammatikához, a szóképzéshez, vagy a formaképzéshez? — veti fel a „végzetes” kérdést maga Isačenko is. Elismeri, hogy e kérdésre nehéz egyöntetű választ adni. Szerinte a nyelvtudomány mai álláspontja mellett nehéz lenne tisztára grammatikai kategóriának minősíteni. Szerinte a *soveršajemost'* a (lexikai) szóképzés és (a grammatikai) formaképzés határán áll, mert a szó- és formaképzés elemei szövődnek össze benne. Nem ért egyet azokkal, akik ezt a fogalmat egyszerűen a lexika körébe utalják.

Igaz ugyan, mondja Isačenko, hogy a *soveršajemost'*-okat a szótárak külön címszavakban közlik, de hiszen ugyanez a helyzet a vidpárokat illetően is. Elképzelhető azonban éppenséggel olyan szótár is, amelyben minden egyes ige *soveršajemost'*-ja az eredeti ige címszava után következik, pl.: GOVORIT' -*rju-riš'*; -*rjonnyj* (-*jon-jena*) HCB; *načinat'*, *zagovorit'*; *ograničit'*. *pogovorit'*; *saturatív*. -*nagovorit'-sja*; *mnogokr. govarivat'* s. i. t.

A *soveršajemost'*-ok ilyen elhelyezése Isačenko szerint még jobban is jellemezhetné grammatikailag az igét. A GOVORIT'-nak fent idézett cselekvésmódjai (= *soveršajemost'*) elvileg különböznek az oly igéktől, mint *vygovorit'* -*vygovarivat'*, *otgovorit'* - *otgovarivat'*, *sgovorit'-sja* -*sgovarivat'-sja*, mert ezek vidpárok és ezért önálló ige-lexémák. Ezenkívül az olyan igék jelentését, mint *sgovorit'-sja* -*sgovarivat'-sja*, nem lehet egyértelműen meghatározni úgy, hogy utalunk az általános cselekvésmódra vonatkozó jelentésre, mert a *sgovorit'-sja* -*sgovarivat'-sja* szemantikailag elszakadt a GOVORIT' ige rendszerétől.

Isačenko az Aktionsartok problematikáját még két további terminussal is bonyolítja, megkülönbözteti ugyanis az igei cselekvés *kvalifikátorait* és *modifikátorait*. A kvalifikátorok kívülről (külsőleg) minősítik az egyszerű, előképzőnélküli igével kifejezett cselekvést, vagyis az alapjelentésbe kiegészítő jelentésárnyalatot visznek be, pl. *rvat'* kvalifikátorai: *razorvat'*, *sorvat'*, *otorvat'*, A modifikátorok

(ugyanazokkal az előképzőkkel és utóképzőkkel) a cselekvés lefolyásának valamely belső jegyére, valamely fázisára irányítják a figyelmet, míg maga a cselekvés ugyanaz marad: GOVORIT' modifikátorai: *zagovorit'* és *pogovorit'*. A kvalifikátorok elszakítják szemantikailag az előképzős alakot az egyszerűtől, a modifikátorok nem. A *za-* és *po-*előképző a GOVORIT' ige egyik fázisára összpontosítva a figyelmet, azaz modifikálva azt annak belső oldaláról, mégis szűkíti az alapige jelentését és így lehetővé válik a cselekvés egészének a kifejezése, illetve — perfektiválása. De az így keletkezett befejezett formák nem szakadnak el az alapigétől, bár vidpároknak sem tekinthetők, mert az előképzők kiegészítő jelentést is visznek a szóba.

Amint láttuk, *Isačenko* tulajdonképpen *Ju. S. Maslov* Aktionsart elméletét próbálja továbbfejleszteni: különbséget tesz az egyszerű igék kifejezte cselekvés jelleget és az affixummal kifejezett cselekvésmód között; az *Isačenko* cselekvésmódja (*soveršajemost'*) és a *Maslov* Aktionsartja (*sposob dejstvija*) közt az a különbség, hogy a cselekvésmód mindig valamely affixummal fejeződik ki, és nincsen vidpárja; a cselekvésmód mutatója (képzője) modifikátor, vagyis szemantikailag nem választja el a képzett igét az egyszerű alapigétől, szemben a kvalifikátornak nevezett képzőtől, amely az alapjelentésbe kiegészítő jelentésárnyalatot visz bele.

Ez az elmélet véleményünk szerint azonban további kidolgozásra szorul, mivel: ∅ cselekvésmód nincs, okfejtése pedig ellentmondásos:

a) az azonos cselekvésmódot jelentő *prosidet'* és *prochodit'* (*čelyj den'*) közül az utóbbit cselekvésmódnak minősíti, mert nincs folyamatos alakú párja, az elsőt viszont nem tartja cselekvésmódnak, mert van vidpárja: *prosiživat'*,

b) a GOVORIT' „cselekvésmódi” alakjai közül nem is egynek (*Ušakov* és mások szerint) van vidpárja.

A jelleg (*charakter*) és a *soveršajemost'* fogalmi elhatárolása sem elég világos *Isačenkonál*: „az igei cselekvésnek képzőkkel kifejezett és képzőkkel ki nem fejezett általános sajátosságai” — meghatározás csak a meghatározandó fogalom kifejező eszközeit állapítja meg, de nem határozza meg azokat az általános tulajdonságokat, amelyek a jelleget, illetőleg a *soveršajemost'*-ot jelentik.

Ismeretes, hogy az aspektusok kutatását sokáig gátolta az a fogalomzavar, amely az aspektusok és az Aktionsartok között állott fenn hosszú időközön át. Eleinte mind az indogermanisztika, mind a szlavisztika Aktionsarton és aspektuson ugyanazt a nyelvi jelenséget értette. Először a svéd szlavista: *S. Agrell* választotta szét a két fogalmat 1908-ban megjelent művében [17].

A mai orosz nyelvtanok az Aktionsartokat általában nem sorolják külön kategóriába. Az ezzel kapcsolatos különbségekre (azaz a vid és Aktionsart közötti különbségekre) rendszerint az igei előképzőkkel foglalkozó fejezetben mutatnak rá. Néha találkozunk a „*podvidy*” kifejezéssel, amin nyilván Aktionsartokat kell értenünk. Mindenesetre nem

következetesek mindig e tekintetben és néha akkor is a *vid* szót használják, amikor nem *vidről* van szó, hanem csak valamelyik Aktionsart-ra gondolnak.

Pedig ma már nagyjából minden nyelvész osztja azt az álláspontot, hogy a *videket* és Aktionsartokat el kell határolni egymástól. Sőt — nemcsak az elhatárolásuk fontos, ennél talán még fontosabb annak a megvizsgálása, hogy milyen kölcsönös viszony áll fenn az Aktionsartok és *videk* között. Ezt a kérdést még *S. Agrell* sem tette fel tulajdonképpen magának. Őt inkább azok a finom jelentésárnyalatok érdekelték, amelyeket a különböző előképzők kölcsönöznek az igéknek. Ezeket az árnyalatokat (a lengyel nyelv anyagán) *Agrell* csak a befejezett igék keretében vizsgálja meg és szinte egyáltalán nem érinti azt a kérdést, hogy milyen Aktionsartok vannak a folyamatos aspektusban. Igaz, megjegyzi, hogy az az Aktionsart, amelyet ő rezultatívnak nevez (*skonczyć, stracić*), az a befejezett ige tiszta jelentése és ezért nem is léphet fel a folyamatos aspektusban. Ebből, nyilván következik, hogy bizonyos más Aktionsartok, bár *Agrell* valamennyit a befejezett aspektus keretében tanulmányozza, felléphetnek a folyamatos aspektusban is. De vajon az összes Aktionsartok vagy csak néhány, és melyek éppen azok? Erről *Agrell* hallgat. És mivel ő a 22 Aktionsart közül bármelyiket is vizsgálta, majdnem kizárólag csak a befejezett igék anyagán végzi azt, ezért nála gyakorlatilag az Aktionsartok a befejezett aspektus válfajaiává, „*podvid*”-jeivé alakulnak át.

De a *videk podvidjeit* már jóval *Agrell* előtt különválasztották, különválasztották még jóval az Aktionsart fogalom kialakulása előtt. Így már *A. Ch. Vostokov* felosztotta a CB-et kezdő, befejező, mozzanatos stb. *podvidekre*. A *videken* belül hasonló felosztásokkal találkozunk gyakran később is. Vö. pl. a CB osztályozását *Ul'janovnál*, *Fortunatovnál*, a CB és HCB *podvidjeit Sachmatovnál*, és még később *Karcevskinnél* („*les modalités perfectives*”), *Buluchovskijnál* stb. Természetesen ezen osztályozások objektív alapját éppen az Aktionsartok képezték. De ezeket az Aktionsartokat úgy tekintették, mint amelyek a *videk* sajátos esetei, vagy variánsai. És lényegében így értelmezte ezeket az Aktionsartokat *Agrell* is. Miután a *vid* és Aktionsart fogalmak elméleti elhatárolásából indult ki, *Agrell* a gyakorlati kutatásai során ugyanolyan (csak sokkal részletesebb) *podvideknek* tekintette az Aktionsartokat, mint ahogy azt előtte is, utána is tették. Ezáltal a gyakorlatban a saját problémafelvetésének elméleti újdonságát ő maga semmisítette meg. Éppen ez *Agrell* műveinek fő, elvi hibája és egyik fő oka annak, hogy elméletének alig volt visszhangja annak ellenére, hogy később nagy szerepet játszott a fogalmak elhatárolásának általa javasolt eszméje.

Egyébként már *A. Potebnja* is hangsúlyozta *Vostokov*val vitatkozva, hogy néhány olyan jelentés, amelyeket *Vostokov* a CB variánsainak tekintett, valójában a HCB-ben is meglehet. A kezdés és befejezettség jelentése túlmutat a CB keretén — írja *Potebnja*. Hiszen: *zagovorju* (*načnu govorit'*) befejezett ige, *zagovarivaju* (*s kem, načinaju govorit'*)

HCB ige, de a kezdő jelentés mindkettőben egyforma; *zagovorju zuby* CB ige, *zagovarivaju* HCB ige, de mindkettő egyformán utal a befejezettségre. Eszerint tehát mind a befejezett, mind a folyamatos igék körében meg kellene különböztetnünk a kezdést és befejezést jelentő igéket — állapítja meg *Potebnja*. Csakhogy *Potebnjanak* ezek a kitünő gondolatai hosszú ideig rejtve maradtak a tudósok előtt, mert csak 1941-ben adták ki nyelvtani jegyzeteinek IV. kötetét. A kezdésre és az úgynevezett befejezésre (vagy ahogy most mondanánk: rezultativitásra) vonatkozó nézetek és még egy sereg világosan megjelölt Aktionsart mint *podvid* fennmaradt és meggyökeresedett. Ez a körülmény akadályozta meg a *vid* és Aktionsartok közötti eredeti kölcsönös kapcsolatok feltárását.

Nyilván a feladat az volt, hogy differenciáltan közeledjünk a különböző Aktionsartokhoz, hogy feltárjuk a *vid* kategóriához való különböző vonatkozásait. Az ezirányú első kísérlet *A. I. Stender-Petersentől* származik, aki *Agrell* művéről egy kis cikket jelentetett meg [18]. Ebben kifejtette, hogy az előképzős igék között vannak olyan Aktionsartok, amelyek szemantikájuknál fogva csakis befejezett aspektusúak lehetnek (pl. *zakričat'*, amelynek nincs folyamatos származékalakja), más esetekben viszont az előképzős befejezett és folyamatos igék parallelizmusa bizonyítja éppen azt, hogy mindkét ige ugyanazt az Aktionsartot fejezheti ki az egyszerű alapigéhez viszonyítva.

A *vid* és Aktionsart egyes összefüggéseire mutat még rá: *L. Andrejcin*, *R. H. Ružic* [19], *W. Boeck* [20], *A. V. Isačenko*.

W. Boeck az aspektus és Aktionsart kölcsönös viszonyainak megvizsgálásánál abból indul ki, hogy általános felfogás szerint az aspektusok az Aktionsartokból keletkeztek annak a hosszantartó és bonyolult összeütközésnek a során, amely a lexika és a grammatika között támadt. Itt tehát szerinte minőségi változás ment végbe: az Aktionsartokból aspektusok lettek. Ami ez átalakulás részleteit illeti, mint ismeretes, rengeteg hipotézis uralkodik, amelyek közül azonban egyiket sem lehet egyelőre általános érvényűnek tekinteni [30], és talán igazat kell adni *A. Mazonnak*, aki úgy véli, hogy az aspektusok eredetét mindig is homály fogja fedni.

W. Boeck szerint azonban az összes hipotézisekből és a kutatások részleteredményeiből egyértelműen az derül ki, hogy az aspektusképzés fő eszközei: a prefixumok és szuffixumok eredetileg az Aktionsart képzés céljait szolgálták és ő éppen ezt tartja döntőnek annak megértéséhez, hogy milyen kölcsönös viszonyok vannak az aspektusok és Aktionsartok között a mai orosz nyelvben. Véleménye szerint — és ezzel mi is egyetérthetünk — ezek a kölcsönös viszonyok a szóbanforgó két kategória jellegzetességének megfelelően tulajdonképpen a grammatika és lexika kölcsönös viszonyai. Hogy pedig a *vid* párok tagjai milyen mértékben vannak kapcsolatban morfológiailag pozitíve jellemzett Aktionsartokkal, erre nézve *Boeck* az aspektuskorrelációk következő négy típusát állítja fel.

I. Alapige-származékige aspektuskorreláció teljesen „üres” prefixummal:

a) *obedat'* - *poobedat'*, *glochnut'* - *oglochnut'*, *slepnut'* - *oslepnut'*; ezek tehát intranszitiv igék *po-* és *o-* prefixummal. E prefixumok jelentésükre nézve semmilyen vonatkozásban nincsenek a megfelelő praeposíciókkal. Jelentésre nézve tökéletesen üresek és a vidpár-tagnak nem kölcsönöznek egyebet, mint a perfektív aspektus grammatikai jelentését. Ennélfogva ez igék a morfológiailag pozitíve jellemzett Aktionsartokkal nincsenek kapcsolatban. A cselekvés-prefixumok kifejezte rezultatív színezete közvetlenül a perfektív aspektus alapjelentéséből következik.

b) *stroit'* - *postroit'*, *delat'* - *sdelat'*. Ezek tranzitiv igék. Itt is teljesen üresek a prefixumok, egyik jelentése sem azonos a megfelelő szóképző prefixum jelentésével és ezért nincs is semmilyen kapcsolatuk a világosan jellemzett Aktionsartokkal. Mivel ezek tárgyias igék, a rezultatívítás általában jobban kidomborodik, mint az a) csoportba sorolható igéknél, de még mindig nem azonos az általuk kifejezett cselekvés azzal az erős rezultatívítással, amelyet a rezultatív aktionsartú igék fejeznek ki.

II. *krast'* - *ukrast'*, *pisat'* - *napisat'*, *mčat'sja* - *promčat'sja*; *čitat'* - *pročitat'*, *lečit'* - *vlečit'*, *pugat'* - *ispugat'*, *napugat'* *perepugat'*; *videt'* - *uvidet'*, *slyšat'* - *uslyšat'*, *idti-pojti* stb. Az aspektuskorreláció itt is alap és származékigéből áll, de a prefixumuk az I. típussal ellentétben még nem teljesen üres. Mivel itt még érződik a prefixumok eredeti jelentése, az ilyen aspektuskorrelációk perfektív tagjai kapcsolatban vannak bizonyos, ugyanolyan prefixummal rendelkező szóképzőtípussal. Hasonlítsuk össze *ukrast'*-tyal a következő sort: *unesti-uvesti-utaščit'*; *napisat'*-tyal *našit'* - *nakleit'* - *nabrosit'*-ot, *pročitat'*-tyal *produmat'* - *probit'* - *projest'*-et, *perenočevat'*-tyal *pereždat'*-ot s i. t. Ezen igesoroknak világos kapcsolatuk van a hely, az eredmény és az idő fogalmával, ezek jól felismerhető lokális-determinált, rezultatív stb. Aktionsartok. És éppen azért, mivel Aktionsart jelentésük erős, általában nem alkotnak vidpárt a megfelelő alapigével. Ahol pedig prefixum és az igegyök lexikális jelentésének különös közelsége, vagy a prefixum jelentésének gyengülése miatt mégis létrejön a vidpár, a származékige még mindig megőriz valamit a maga tulajdonképpeni Aktionsartjából.

A II. típusoz tartozó igepárokban tehát olyan esetekkel van dolgunk, amelyekben az aspektuskorreláció tagjai többé, vagy kevésbé világosan különböző Aktionsartokhoz tartoznak. Az idetartozó igepárok a szóképzés és az alakképzés határán állnak.

III. Ide olyan aspektuskorrelációk tartoznak, amelyeknek perfektív tagját *-nu* szuffixummal képezzük: *šagat'* - *šagnut'*, *cichat'* - *čichnut'*; *vydvigat'* - *vydvinut'*; *vytalkivat'* - *vytolkat'*, *vutolknut'* *vydergivat'* - *vydergat'*, *vydernut'*; *stučat'* - *postučat'* - *stuknut'*; *kritikovat'* - *kritiknut'*, *agitirovat'* - *agitnut'*. Mivel a *-nu* szuffixum egyszersmind a mozzanatos Aktionsart képzője is, az aspektusviszony itt sem egészen tiszt-

ta. E tekintetben aszerint, hogy a *-nu* képzős alakok mozzanatos jelentése milyen erős, különböző fokozatokat különböztetünk meg. Legjobban érezhető a mozzanatosság a multiplikatív aktionsartú alapigék és a prefigált imperfektívák származékigéinél, ha mellettük még egy második perfektív alak is lehetséges (*vytalkivat' - vytolkat' - vytolknut'*), ezzel szemben igen gyengén érzékelhető a mozzanatosság, ha az imperfektív ige nem multiplikatív aktionsartú (*kidat'sja - kinut'sja, vydvigat' - vydvinut'*). Az utóbbi esetben a szuffixum mozzanatos jelentése csaknem teljesen feloldódik a perfektív aspektus általános jelentésében.

A *kritikovat' - kritiknut', agitirovat' - agitnut'* korreláció-típusokban a perfektív tagok népnyelvi újképzések. Ezeknél a mozzanatos jelentést eltakarja az intenzitás jelentése; körülbelül ugyanolyan jelentésük van, mint a *tolkanut'* típusú intenzív-mozzanatos aktionsartú igék jelentéseinek. Itt tehát a vidpárt az intenzív-mozzanatos Aktionsart zavarja meg.

A *vytalkivat' - vytolkat', vytolknut'* korrelációtípusban nemcsak a nazális szuffixum alak nem tiszta. A *vytolkat'* típusú alakok is Aktionsart színezetűek. *Miklosich* perfekto-iteratíváknak nevezte őket. Itt tehát a tiszta vidpár viszonyt megzavarja mind a mozzanatos, mind az iteratív Aktionsart.

V. V. *Vinogradov* szerint a XIX. századi orosz irodalmi nyelvben erős tendencia mutatkozott meg olyan irányban, hogy a fenti korreláció-típusban kiküszöböljék az aspektusviszony megzavarását a kettős alakok jelentésének a differenciálásával. Ez egy olyan állapot elérésére irányuló tendencia volt, mint amelyet ma figyelhetünk meg a következő ige-párokban: *zakidyvat' - zakidat'* (beszór, teleszór valamivel) és: *zakidyvat' - zakinut'* (eldob, elhajít), vagy ugyanezzel a jelentéssel: *zabrasyvat' - zabrosat'* és *zabrasyvat' - zabrosit'*. Nyilván, ezek különböző igék.

IV. *ugovorit' - ugovarivat', vyzdorovet' - vyzdorovalivat', ubit - ubivat', vylezt' - vylezat', rešit - rešat'* — ezek olyan aspektuskorrelációk, amelyeket a három imperfektíváló szuffixum jellemez. Az e típusú aspektuskorrelációkban az imperfektív tagok régebben sokkal világosabb iteratívák voltak. A szuffixumok funkcióváltozása következtében: iteratív Aktionsart > imperfektív aspektus, ma már csak potenciálisan iteratív az imperfektív tag. Mivel pedig a potenciális iterativitás morfológiailag nem jellemzett Aktionsart, itt nem beszélhetünk többé az aspektusviszony megzavarásáról. Még akkor sem érezhető semmilyen Aktionsart különbség, ha az imperfektív aspektusnak kettős alakja van (*prigotovit' - prigotovljat', prigotovlivat', nakopit' - nakopljat', nakaplivat'*) a már említett perfektív aspektus kettős alakjaival szemben. Legfeljebb stilisztikai különbségről lehet itt szó: az *-a*-szuffixumos alakok inkább könyvízüek, az *-iva/yva* szuffixumos alakok pedig inkább köznyelvi. Még akkor sem idéz elő Aktionsart ellentétet a szuffixum, ha az imperfektív kettős alakokat egy alapige és egy származékige képviseli (*gnit' - sgnit' - sgnivat', pakovat' - upakovat' - upakovyvat'*). Csak néhány elszigetelt esetben érezhető szekun-

der imperfektív alakokban valamivel erősebb iterativitás mint az alapigében, így pl. a *čitat'* - *pročitat'* - *pročitivat'* esetén.

W. Boeck az idézett négy nagy korreláció-típus áttekintése után úgy látja, hogy a II. és III. típusba tartozó korrelációkat Aktionsartok keresztezik. Ilyenek a perfektiválás útján keletkezett korrelációk. Az imperfektiválás eszközei, a többi szuffixum csak enyhén zavarják meg az aspektusviszonyt. Ennek a történeti oka valószínűleg abban rejlik, hogy az új aspektuskategóriát előbb az imperfektiválás eszközei fejezték ki és a perfektiválás eszközei csak később kezdték jelölni az aspektusviszonyokat. Ezért az általános lexikai jelentésekkel rendelkező Aktionsartok legyőzése még nem ment egyformán végbe mindenütt.

W. Boeck azt ajánlja, hogy akkor, amikor az aspektuskorrelációt valamelyik Aktionsarttal kapcsolatos sajátos prefixum, vagy szuffixum zavarja meg, helyes lenne, ha a gyakorlatban A. Mazon és M. Braun („Grundzüge der slavischen Sprachen”, Göttingen, 1947.) terminológiája alapján „félíg üres” prefixumokról és szuffixumokról beszél-nénk. Ehhez a magunk részéről csak azt fűzhetjük hozzá, hogy Ju. S. Maslov terminusa — a „viszonylag üres” prefixum szintén nagyon alkalmasnak kínálkozik itt. Ily módon az aspektus és Aktionsart közti átmeneti jelenségeket terminológiailag már kellőképpen számításba vehetnénk. Ezáltal megtalálnánk a középutat abban a vitában is, hogy a *stroit'* - *postroit'*, *pisat'* - *napisat'* típusú korrelációkban tiszta vidpárral van-e dolgunk, vagy nem. Ha ugyanis a félüres (viszonylag üres) prefixumokból és szuffixumokból indulunk ki, akkor kiderül, hogy az úgynevezett üres előképzők eredeti jelentése mindenütt sem el nem homályosult teljesen, sem meg nem maradt teljesen.

Az üres és félüres (viszonylag üres) prefixumok megkülönböztetése lehetővé teszi azt is, hogy pontosabban meghatározzuk a prefigálás helyét az aspektuskorreláció nyelvi kifejezésén belül a mai orosz nyelvben. Joggal mondják, hogy az aspektuskorreláció kifejezésének fő eszköze a szuffigálás: amint már eddig is láttuk, ennek csaknem mindig tényleg csak alakképző funkciója van, míg a prefigálásnak túlnyomórészt szóképző funkciója van, csak másodsorban van alakképző funkciója is, és a szuffigálással összehasonlíthatatlanul több vidpárt képezünk mint prefigálással. Nyilván ilyen meggondolás alapján merül fel olykor-olykor W. Boeck szerint az a még S. Karcevskire visszanyúló nézet, hogy prefigálással csak nagyon ritkán kapunk igazi tiszta aspektuskorrelációt. W. Boeck azonban, megvizsgálva az üres és félüres prefixumok viszonyát, annak a véleményének ad kifejezést, hogy Karcevski nézete a prefigálásról kissé pesszimista. Szerinte Ušakov szótárában 343 üres *po-* és *o-* képzésű vidpárt találunk. Túlnyomórészt olyan igékről van itt szó, amelyek jelentésüknél fogva alig tagolhatók csoportokra és amelyeknél a perfektív alak az imperfektív alakkal teljes korrelációt alkot; imperfektíva tantum viszonylag kevés van. 458 vidpárt képeznek a többi üres prefixumokkal; korántsem kell minden esetben a prefixumot félüres jelentésűnek tekinteni. Ezért — mondja

W. Boeck — a tiszta aspektuskorrelációk túlsúlyban vannak a nem tiszta aspektuskorrelációkkal szemben.

Az eddigiek alapján W. Boeck azt állapítja meg, hogy az aspektuskorrelációk képzése és fejlődése olyan folyamatra vall, amely tulajdonképpen az Aktionsartok általánosítása és neutralizálása. Az összkép után ítélve a mai orosz nyelvben egyre kevésbé zavarják már meg az Aktionsartok az aspektuskorrelációk kifejlődését, amelyek egyre inkább előtérbe nyomulnak. Az Aktionsartok kiküszöbölése az aspektuskorrelációkból az aspektusrendszer további tökéletesedésétől függ.

W. Boeck nagy érdeme, hogy a szóbanforgó két kategória bonyolult összefüggéseire igen konkrétan mutat rá. Nem érthetünk azonban egyet a szerző fejtegetéseinek alaptételével, amely szerint az aspektusok az Aktionsartokból fejlődtek. Mint egyik korábbi munkámban [30] már kifejtettem, a terminatív igék kettéhasadása (*Ju. S. Maslov*), a det. igék imperfektuma, az indet. igék aorisztosz alakja (*V. V. Borodjč*) befolyással lehettek a szláv alapnyelvben már fejlettnak minősíthető vidrendszer kifejezési formáinak alakulására, de nem minősíthetők sem a vidjelentés első kifejezési formáinak, még kevésbé a vidfogalom létrehozóinak. Ugyanott (463. old.) annak a nézetemnek is kifejezést adtam, hogy az aspektus-Aktionsart-idő kategóriái közül az aspektus a legrégibb.

A szerző fentebb említett — véleményem szerint nem egészen helytálló — alaptételéből származnak értékes munkájának ellentmondásai és más hiányosságai. Ilyenek:

1. Bár megállapítja, hogy a grammatika és a lexika közös nevezőre nem hozható, az Aktionsartokat mégis lexiko-grammatikai kategóriáknak minősíti (227. old.) azzal az indokolással, hogy a szovjet Akadémiai nyelvtan az affixációs szóképzést a morfológia keretén belül tárgyalja. Nem szorul bizonyításra, hogy egy fogalom meghatározására nézve nem lehet döntő az a körülmény, hogy az illetékes tudományág melyik részében tárgyalunk róla. Itt legalább is adós maradt a szerző annak kifejtésével, melyek az Aktionsartok lexikai, illetőleg grammatikai sajátosságai. Véleményünk szerint az Aktionsartok lexikai kategóriák, mert a gyök kifejezte cselekvés lefolyásának különböző módjait, tehát végső elemzésben különböző cselekvéseket jelölnek (a cselekvés szó legáltalánosabb jelentésében).

2. „Az orosz Aktionsartok és aspektusok kölcsönös viszonyának megértésére az a döntő, hogy az aspektusképzés fő eszközei eredetileg Aktionsart képzők voltak” — állapítja meg W. Boeck, s ezért vizsgálódásának tárgya: mily mértékben vannak kapcsolatban a mai orosz vidpárok tagjai a morfológiailag pozitíve jellemzett Aktionsartokkal.

Véleményünk szerint a kérdés találhatóbb megfogalmazása ez lett volna:

a) hogyan viszonyulnak az Aktionsartok jelentései az aspektusjelentésekhez,

b) hogyan viszonyulnak az aspektusjelentések az Aktionsartjelentésekhez,

c) magyarázzák-e ezek az összefüggések és mennyiben egyes vid- és Aktionsart-képzők hononimiáját (-yva-; -nu-), illetőleg egyes képzések kettős jelentését (*zakryvat'*: a) zárni befelé — aspektusjelentés, b) bezárogatni — Aktionsart-jelentés.

3. Az alaptételből és a kérdés feltevéséből következik, hogy a szerző a két kategória kölcsönös összefüggéseinek vizsgálata helyett azt kutatja, hogy az egyes igepárokban mily mértékben „zavarja” az aspektusviszonyt az affixumhoz tapadó Aktionsart-jelentés, azaz milyen igéknél ment végbe teljesen, melyeknél nem az Aktionsartok legyőzése. Pl. a II. típusba azokat az igepárokat sorolja, amelyeknél az Aktionsartok legyőzése még nem ment végbe teljesen. Amint láttuk, többek közt ilyen igepárokat is sorol ide: *videt' -uvidet'*, vagy *ljubit' -poljubit'* stb.

W. Boeck tanulmánya elején azonban helyesen állapítja meg, hogy a perfektív aspektus a cselekvést a maga oszthatatlan összességében szemléli, az imperfektív aspektus pedig nem utal a cselekvésnek erre az oszthatatlan összességére. Ebből viszont logikusan az következik, hogy a fenti „igepárok” ma már túlhaladott álláspontot képviselnek. Itt két-két külön, Aktionsartokban különböző ige áll egymással szemben ellenkező, de nem korrelatív aspektusokkal. Az Aktionsart ilyen igéknél nemcsak hogy nem zavarja az aspektuskorrelációt (ami nincs meg), hanem ellenkezőleg, segít észrevenni, hogy a két ige külön cselekvést jelöl, tehát a viszony közöttük körülbelül olyan, mint pl. a *pisat' -podpisat'* igék között. Az ilyen igék nemcsak hogy még nem győzték le az Aktionsart hatását, hanem soha nem is fogják legyőzni, ha csak a *videt'* fel nem veszi a *látni kezdeni* (folyamatos) jelentést, amire semmi kilátás nincs. Nem is szólva arról, hogy mind a két ige olyan cselekvést jelöl, amelynek másik szemlélete nehezen képzelhető el: „*látni egyet*”, *du. 2-től 3-ig (el) látni egy tájat*” éppoly valószínűtlen, mint az „*éppen láttam meg valamit, amikor ez, meg ez történt.*”

A kölcsönös összefüggés csak a jelentésekben kereshető: vannak „cselekvések”, amelyek nehezen „szemlélhetők egészükben” és vannak olyanok, amelyek nehezen szemlélhetők folyamatukban, s így megeshetett, hogy az ismétlődő cselekvést az esetek túlnyomó többségében csak folyamatában szemlélte az orosz — s ezért könnyen magyarázható, hogy az eredetileg ismétlődést jelentő szuffixum felvette a folyamat-jelentést, de nem jelentheti ez azt, hogy az ismétlődő cselekvés szülte volna a folyamat szemléletét.

Az előképzős (TD) igék befejezett aspektusú új igék; itt a vid-jelentés együtt jelentkezik az új Aktionsart-jelentéssel, itt tehát nincs probléma (*pisat' -perepisat'*).

Hogy az alapige imperfektumának perfektív párja egyik-másik igénél nehezen fejlődik ki, érthető, mert:

1. ritkán szerepel a befejezett aspektusa,

2. s ha már van egy befejezett alak, amely jelentésében közel áll ahhoz, amit a keresett vidpárnak jelentenie kellene, azt használja a nyelv, ahelyett, hogy új szót alkotna, s ilyenkor ugyanaz a szó egy ideig, esetleg sokáig két jelentésben használatos.

Tehát az Aktionsart nem „zavarja” a vidkorrelációt, hanem csak a vidkorreláció kifejező eszköze több jelentésű, s hogy melyik jelentésről van egy adott esetben szó, a szövegösszefüggés dönti el. *W. Boeck* egyik legnagyobb tévedése éppen az, hogy elszigetelten vizsgálja a vidjelentéseket, pedig az ilyen kérdéseket csak szövegösszefüggéseken keresztül lehet tárgyalni és vizsgálni.

Kétséges *W. Boeck*nek azon állítása is, hogy az aspektuskorrelációk képzése és fejlődése az Aktionsartok általánosodásának és neutralizációjának folyamata volna. Véleményünk szerint az Aktionsart nem semlegesülhet szemléletté, hanem a szemléletjelentés szorítja ki az Aktionsart-jelentést. Lehet, hogy a *sdelat'* jelentése: *összeállítani*, ritkán fordult elő, majd teljesen eltűnt. Viszont „*megcsinálni*” jelentése egyre sűrűbben fordult elő, majd kizárólagossá lett. Ez azt jelenti, hogy az első jelentés általánosul és neutralizálódik. Nem küzdelem folyik tehát az Aktionsart és az aspektusjelentés között, hanem a nyelvhasználat először az első, majd egy ideig mindkét jelentésben használja a képzett szót, végül csak a másodikban.

Az aspektusok és Aktionsartok összefüggéseinek még rendszeresebb feldolgozására *Kr. Netteberg* [21] vállalkozott a lengyel nyelv anyagán melynek két csoportra osztotta az Aktionsartjait. Az egyik csoport tagjai a vidék iránt közömbösek (kétvidűek), míg a másik csoport tagjai feltétlenül a két vid valamelyikéhez tartoznak.

Maslov szerint ez a vidék úgynevezett hiányosságával („*defektivnost'*”) függ össze. Vagyis azokat az Aktionsartokat, amelyek csak egy vidben fordulhatnak elő, hiányos igék fejezik ki (*perf.* és *imperf. tantum* igék), azokat az Aktionsartokat pedig, amelyek „közömbösök” a vidék iránt, tehát mindkét vidben előfordulhatnak, „normális” igék fejezik ki.

A vidék szempontjából hiányos igék problémája már régóta foglalkoztatja a grammatikai irodalmat. A kérdés eléggé bonyolult, erre vall már maga a tarka terminológia is. Egyes kutatók videlméletüknek megfelelően „nem teljes” igékről (*N. I. Greč*), mások (*A. Ch. Vostokov*) „hiányos” igékről, megint mások „párnélküli”, vagy „nem korrelatív” igékről beszéltek (ilyen véleményen volt a legtöbb tudós). E hiányos igék köre is másképpen nézett ki minden tudósnál. És végül különféleképpen magyarázták meg a vid-hiányosság okát is az egyes tudósok.

Greč szerint az, hogy az igék vid szempontból hiányosak-e, vagy nem, az igék külső elrendezésétől és jelentésüktől függött. De nem tisztázta, hogy mi is ez a „külső elrendezés”, vagy „jelentés” és hogy miért nincs befejezett alakjuk az általa felsorolt „nem teljes” igéknek, mint: *obožat'*, *nenavidet'*, *obladet'* stb. A hiányos igék szélesebb körét rajzolta meg *A. Ch. Vostokov*. Rámutatott az igék bizonyos szemantikai csoportjaira (tulajdonképpen: Aktionsartokra), amelyeknek nincs befejezett alakjuk, pl. a tartós-komitatív igéknél (*podpljasyvat'*, *prigovaryvat'*), a tartós-disztributív igéknél: *razgulivat'* stb., és megjegyezte azt is, hogy az, hogy nem lehet folyamatos aspektust képezni olyan igék-

ből, mint: *bacnut'*, *grochnut'sja* azzal függ össze, hogy ezek az igék olyan cselekvést fejeznek ki, amely nem lehet tartós.

A következő korszakban a vid-defektológia szemantikai oldalait rendszerint figyelmen kívül hagyták és több figyelmet szenteltek annak, amit *Greč* a megfelelő igék külső elrendezésének nevezett. Jellemző pl., hogy *Šachmatov* abba a jegyzékbe, amelyben csak befejezett aspektussal rendelkező igéket sorolta fel, most ilyen igéket is fel vesz: *kupit'*, *sest' leč'*, *vernut'*, *položít'* stb. azzal az indokolással, hogy ezeknek a folyamatos alakjuk morfológiai szempontból szabálytalan: *pokupat'*, *sadit'sja*, *vozvraščat'*, *klast'* stb., tehát nem az igék jelentésének elemzése után jut ilyen eredményre. Ezzel szemben pl. a *ljubit'* nem kerül *Šachmatov*-nál a nemkorrelatív igék jegyzékébe, mert szerinte ennek van: *poljubít'* alakja, amelyhez nem képezhető *poljubivat'* alak. A *ljubit'* és *poljubít'* közti mély szemantikai különbséget, a *poljubít'* ingresszivitását nem veszi figyelembe. Ami pedig a vid-hiányosság okát illeti, *Šachmatov* hajlamos azt hinni, hogy az *imperfektum-tantum* igék nagy csoportja azért hiányos, mert egyházi szláv származású (*obožat'*, *ugrožat'*, *podražat'*, *sozercat'* stb.)

Később *I. A. Kalinin* [22] foglalkozott a videk hiányosságával, aki ezzel kapcsolatban különösen technikai okokra mutatott rá, pl. arra, hogy a két előképzővel képzett folyamatos igékben már nem lehet megismételni az imperfektiválás szuffixumát („*povytalkivat'*”). Más esetekben, mint pl. a *prochlaždat'sja* igénél a nyelvjárási származással indokolja az ige vidbeli hiányosságát. Hasonló módon magyarázza *Vinogradov is a pročuchat'sja*, *očuchat'sja* igék vidbeli hiányosságát.

A szóbanforgó jelenség szemantikai okait alig kutatták, vagy a hiányos igék csak néhány csoportjával kapcsolatban vetették fel ebből a szempontból a kérdést. *E. Koschmieder* nagyon óvatosan nyilatkozik e kérdésben, történeti okokra hivatkozik, de nem tartja maga sem megoldottnak a problémát. Sokkal határozottabban nyilatkozik a hiányos igék egyik igen terjedelmes csoportjáról *V. V. Vinogradov*, aki azt mondja, hogy sok befejezett igét közvetlenül névszói és ige-igéből képzünk és ezek olyan cselekvést fejeznek ki, amelyek nem képzelhetők el az időben való korlátozottságuk nélkül. Pl.: *sosnut'*, *proszlezit'sja*, *naterpet'sja*, *razmečat'sja poljubít'sja* stb.

Maslov anélkül, hogy tagadná bizonyos esetekben a vid-hiányosság magyarázatául szolgáló nem szemantikai okokat, azt hiszi, hogy e jelenség fő okát mégis a lexikában, az igék lexikai jelentésének a vid grammatikai kategóriájára gyakorolt hatásában kell keresni, mégpedig mindenekelőtt a lexikai jelentéseknek azon hatásában, amely a különböző Aktionsartokban nyilvánul meg.

Hasonló következtetésekre jutott 1942-ben *I. Poldauf is* [23], amelyet 1949-ben részletesebben is kifejtett a cseh nyelv anyagán. Ő vezeti be a „linearitás” és „nem linearitás” *Maslov* szerint — túlságosan szerencsésnek nem mondható fogalmakat, amelyek a lexikai és grammatikai absztrakció határán állnak. A linearitást kifejező igéknek van befejezett alakjuk, mert az általuk kifejezett cselekvés szemlélhető a maga egészében, „sűrítve”, a nem linearitást kifejező igékkel jelölt cse-

iekvések viszont, amelyek nem irányulnak valamilyen eredményre és állapotot, viszonyt fejeznek ki, nem szemlélhetők a maga egészében, „sűrítve” és ezért nem lehet befejezett alakjuk. A linearitás formálisan nem jut kifejezésre, létezéséről csak a vidékkel kapcsolatban szerezhethünk tudomást. *Maslov* úgy véli, hogy *Poldauf* kisebb pontatlanságaitól eltekintve maga a gondolat igen szerencsés, mert jól általánosítja azokat az alapvető viszonyokat, amelyek az Aktionsartok és vidkategoria között állanak fenn. *Poldauf* arra törekszik, hogy feltárja az Aktionsartok jelentésében azt a közös mozzanatot, amelyek a fenti viszonyokat eldöntik és azt a „nem linearitásban” véli megtalálni. De mi is ez a „linearitás” és „nem linearitás?” Mivel lehetne ezeket a sikertelen terminusokat helyettesíteni? Hogyan lehet e fogalmak tartalmát feltárni?

Maslov azt ajánlja, hogy a linearitás és nem linearitás helyett beszéljünk az igei cselekvés *predel'nost'*-járól és *nepredel'nost'*-járól abban az értelemben, ahogyan ezt a terminust sok nem szláv nyelv használja az igékkel kapcsolatban, különösen a germán és román nyelvek, mert *Poldauf* linearitása — nem linearitása — nem egyéb, mint a *predel'nost'* és *nepredel'nost'*, vagyis a cselekvés irányultsága, vagy nem irányultsága a maga belső, e cselekvés jellege által magától értetődő határra. *Poldauf* lineáris igéi olyan cselekvéseket fejeznek ki, amelyek természetüknél fogva, ha csak távoli perspektívában is, bizonyos határ, a cselekvésnek véget vető határ elérésére törekednek; a „nem lineáris” igéi pedig olyan cselekvéseket fejeznek ki, amelyek természetüknél fogva semmilyen belső határt nem tételeznek fel, amelyek határtalanul tarthatnak és önmagukban nincs semmilyen előfeltétel ennek a cselekvésnek a beszüntetésére.

Azt mondhatjuk, hogy a *predel'nost'* és *nepredel'nost'* az Aktionsartok területén a legmagasabb absztrakció, a legáltalánosabb „zárojelel” grammatikai csoportosulásukban, (vagyis aszerint, hogy milyen kölcsönös hatásban van a vid grammatikai kategóriájával). Ebben az értelemben a *predel'nost'* - *nepredel'nost'* kategória tényleg mintegy a lexika és grammatika határán áll, mintegy „átmeneti láncszemet” képez a többi „alacsonyabb” Aktionsart és grammatikai vidkategoria között (*Maslov*). Az egymással ellentétes *predel'nost'* - *nepredel'nost'* az egész igei lexikát felosztja maga között. A *predel'nost'* - *nepredel'nost'* ezen „osztályozó” jellege világosan megkülönbözteti ezt a kategóriát a vidkategoriatól, vagy ahogyan mi fogalmaztuk meg: a *predel'nost'* nem a vid, hanem a cselekvés jegye. Másrészt a *predel'nost'* - *nepredel'nost'* éles ellentéte világosan megkülönbözteti őket az úgynevezett alsóbb Aktionsartoktól, amelyek a különböző ellentéteknek nem zárt sorát alkotják (az Aktionsartok jelentésárnyalatai általában gyakran nem korrelatívák, azok felsorolhatók, de nem állíthatók mindig egymással szembe). Ez a „polaritás” mintegy igazolja azt, hogy a *predel'nost'* - *nepredel'nost'* kategória, ha lexiko-grammatikai „határ”-kategória is.

Egyébként annak ellenére, hogy ezek a fogalmak polárisan szemben állnak egymással, a köztük levő konkrét határ *Maslov* szerint vi-

tatható. Annyi azonban bizonyos, hogy annak a mély különbségnek a felismerése, amely az igék két fő csoportja (*predel'nost'* - *nepredel'nost'*) között áll fenn, az aspektológia mai fejlettségi fokán kétségtelenül indokolt. De ennek a különbségnek a bázisát nem az kell, hogy képezze, hogy lehet-e belőlük korlátolt-tartós igéket képezni, amelyre az evolutív igék is alkalmasak és amelyek lehetnek pregyeések is, hanem az, hogy lehetséges-e, vagy nem az adott lexikai jelentés számára a CB.

Ebből Maslov szerint az következik, hogy a *predel'nost'* - *nepredel'nost'* paradigmaticusan nyilvánul meg. A mindig pregyeelésnek megvan mindkét vidjük, vagy pedig (bizonyos esetekben) csak a CB-jük van meg. A mindig nem pregyeelésnek és azoknak az igéknek, amelyek a szövegösszefüggéstől lehetnek pregyeések és nem pregyeések, csak HCB-jük van; emellett azok az igék, amelyek mindig nem pregyeések, alkotják az *abszolút imperf.* - *tantum* csoportját, azok az igék pedig, amelyek lehetnek pregyeések és nem pregyeések is, alkotják a *viszonylagos imperfektíva tantum* csoportját.

A pregyeelés igékhez tartoznak a korlátolt-tartós Aktionsartú igék is. De ezeknek a „határa” bizonyos mértékig más jellegű, mint a rendes pregyeelésé: a határt nem a cselekvés belső tartalma, nem a cselekvés fejlődésének belső logikája idézi elő, hanem az időnek több, vagy kevesebb, de mindig korlátozott adagja, amely a cselekvés lefolyását kíséri. Bizonyos szempontból az effajta tisztára időbeli határt szintén „belső” határnak kell tekinteni, de csak abban az értelemben, hogy a jelenlétére maga az ige alakja, töve (és előképzője) mutat rá, nem pedig valami „külső”, azaz „kontextusi” korlátozó — egy másik szó —, (mert hiszen a cselekvés tartósságának a körülménye csak tisztázza az „idő-szakaszt”, amelyre már az előképző is rámutatott). Fontos még hangsúlyozni, hogy a korlátolt-tartós igékkel kifejezett cselekvések, vagy egyáltalán nem rendelkeznek semmilyen más „belsőbb határ”-ral (pl. a *pospat'*-ban, *prosto jat' dva časa*-ban stb.), vagy szándékosan nem érik el ezt a „belsőbb” azaz az adott cselekvés természetéből magából folyó határt (pl. e kifejezésben: *počitat' gazetę* ellenében a *pročital jejo*-val).

Maslov is osztja azt a felfogást, hogy sok Aktionsart nem fordulhat elő, vagy csak bizonyos nehézségek árán és csak bizonyos sajátos feltételek között folyamatos aspektusban. Azonban sok esetben az oroszban is más magyarázata van a *perfectíva tantum* igék hiányosságának. Így pl. néhány (*napisat'* típusú) rezultatív ige csak az alapige (az adott esetben: *pisat'*) legtöbb jelentéséhez viszonyítva, a lexikai szinonimiája alapján CB, bár önmagában véve a *napisat'*-tyal kifejezett cselekvés folyamatában is elképzelhető (mint ahogy ez a bolgárban így is van, de lásd az oroszban is: *nacarapat'* mellett lehetséges: *nacarapyvat'* is). Ezenkívül sok esetben egészen más okok is közreműködnek, amelyek egyáltalán nem a szemantikával kapcsolatosak, mint pl. az imperfektíválás második szuffixumának a ki nem tehetése, amelyre már I. A. Kalinin is utalt.

Láttuk tehát, hogy az Aktionsartok hatással vannak a vidkategó-

riára és hogy ez a hatás sok igénél paradigmaticusan is tükröződik. Sok Aktionsart, amelyeket a *nepredel'nost'*-ság fűz egybe, nem öltheti magára a befejezett aspektus grammatikai jelentését. Így keletkeznek az *imperfectiva tantumok*. Ezzel szemben az oroszban és néhány más szláv nyelvben (a bolgár kivételével) néhány Aktionsart nem kapcsolódhat a folyamatos aspektus jelentésével, ami a különböző *perfectiva tantum* képzésére vezet. Ezenkívül vid szempontjából hiányos igék és mindenekelőtt *perfectiva tantum* igék más okok folytán is keletkezhetnek, amelyek nem függnek össze az Aktionsartokkal.

Az egyvidű igék problémája élenken foglalkoztatja a legújabb szovjet nyelvészeket is. E. A. Zemskaja, M. A. Telenkova és különösen L. A. Bykova idevonatkozó munkái megjelenése után nincs szükség arra, hogy bizonyítsuk: a párnélküli HCB-ű igék fontos helyet foglalnak el az orosz igerendszerben.

Telenkova [24] nem ismeri el azt a vinogradovi elvet, hogy a vidpárok kritériumául a cselekvés belső határát kell tartanunk. Az ő kiinduló pontja azonban, nevezetesen, hogy a cselekvés tartóssága és rezultatívítása áll szemben a vidpárban, alapvetően hibás, mert amint a rezultatívítás nem azonos a CB-del, a tartósság sem azonos a HCB-del. Az igei prefixumokat három csoportra osztja: 1. alakképző prefixumok, 2. szóképző prefixumok, 3. ezek bizonyos lexikai jelentésárnyalatot kölcsönöznek az igéknek, de ez a jelentésárnyalat nem olyan erős, mint a 2. alá tartozó előképzők jelentése. Itt csak egy bizonyos kiegészítő jelentésárnyalatról van szó (*zjabnut'*, *izzjabnut'*, *zazjabnut'* stb.). Mindezek után egyes igék egyvidűségének okait a következőkben látja:

1. Az igével kifejezett cselekvés lexikai jelentése olyan, hogy nem képzelhető el rezultatívításban;

2. Az egyvidűséget a frazeológiai szerkezet idézi elő,

3. Az egyvidűségnek történeti oka van: a grammatikai rendszer létezése folyamán nem dolgozta ki magának a megfelelő befejezett igét, bár a cselekvés elképzelhető eredmény formájában.

Az egyvidű igék száma a mai oroszban igen nagy. Néhány igrére jellemző, hogy nem minden, csak néhány jelentésében párnélküli. Ilyen igék: *nenavidet'*, *sožalet'*, *viset' umet' ležat' prezirat'*, *plakat' vertet'*, *gordit'sja*, *cenit'*, *bolet'* stb.

Ezek az igék egyrészt konkrét cselekvéseket fejeznek ki, másrészt az ember lelkiállapotát.

Mindezen igéknek nem volt és nincs korrelatív befejezett párjuk.

A legtöbbjükhez különböző előképzők járulhatnak, de ezek az előképzők kiegészítő jelentésárnyalatot visznek az igékkel kifejezett cselekvésbe, amelyek egyes esetekben többé, máskor kevésbé világosan érzékelhetők.

L. A. Bykova [25] Telenkova dolgozatát több szempontból is hiányosnak tartja: a) nem oldja meg teljesen a vidpárság problémáját, b) nem mutat rá megfelelő mértékben arra, hogy egyes igéknek miért nem lehetnek rezultatív jelentésű vidpárjai, c) a hiányos vidkorrelációk okaiként csak a lexikai jelentéseket tünteti fel.

Bykova szerint a párnélküli előképzős folyamatos igék száma az oroszban kicsi: általában van megfelelő befejezett párjuk a már előképzős - *yva-*, - *iva-*, - *va* szuffixumos HCB-ű igéknek.

Sokkal több a párnélküli előképzőnélküli folyamatos igék száma.

Egyes előképzőnélküli HCB-ű igéknek azért nincs CB alakjuk, mert természetüknél fogva nem pregyeles igék: *spat'*, *imet'* stb.

Vannak viszont olyan pregyeles HCB igék, amelyeknek grammatikai (morfológiai, szóképző), vagy más okok miatt nincs CB-jük (*vospresčatsja*, *otčuždat'*).

Bykova a vidkorrelációk tanulmányozásánál a következő körülményeket veszi figyelembe:

1. Ugyanannak az előképzőnek különböző igékhez, vagy ugyanazon ige különböző jelentéseihez kapcsolódva hol grammatikai, hol lexikai, hol mennyiségi-időbeli jelentése van (vö. *pozelenet'*, *popet'*, *pojechat'*).

2. Egy igehez két, vagy több szinonim előképzős alak is kapcsolódhat korrelatív alakként (*stroit'* - *vystroit'* - *postroit'*; *pačkat'* - *vypačkat'* - *zapačkat'* - *ispačkat'* stb.)

3. Az ige különböző jelentéseinek különböző korrelatív alakjai vannak (*bit'* - *pobit'*, *razbit'*). Az előképzőnélküli HCB igék jelentéseinek elmosódottsága az oka annak, hogy egy előképzőnélküli igenek több korrelatív előképzős alakja lehet. Pl. a *rvat'*-nak konkrét jelentésétől függően lehet korrelatív alakja *vyrvat'*, *razorvat'*, *sorvat'* stb.

4. Kettős korrelativitás áll elő azokban az esetekben is, amikor két szinonim előképzős HCB igenek különböző szuffixumai vannak. Így pl. az *-at'* végű másodfokú előképzős igék (többnyire könyvízüek) és - *yva-*, - *iva-* végű dubléik (rendszerint a társalgási nyelvből) ugyanazzal a CB-ű igével kerülnek korrelációba (*nakopljat'*, *nakoplivat'* - *nakopit'*; *výrezat'*, *vyrezyvat'* - *vyrezát'*).

5. Néhány előképzőnélküli HCB igéből képezhető CB mind előképzővel, mind *-nu* utóképzővel (az utóbbi alak mozzanatos jelentést fejez ki (*bodat'* - *zabodat'* - *bodnut'*)).

Bykova ezután arra mutat rá, hogy a megfelelő vidpár hiányának oka lehet a cselekvés sajátos természete, a cselekvés pregyelnélkülisége, vagy az, hogy az összetett cselekvés nem tagolható szét, nem „mentalizálható.” Az ilyen igékkel kifejezett cselekvések nem irányulnak valamilyen cél elérésére, nem tételeznek fel valamilyen eredményt, nem idéznek elő semmilyen új állapotot, nem korlátozhatók az egyes megnyilvánulásai, rövid, mozzanatos cselekvésekként nem képzelhetők el.

Bykova sok Aktionsart lexikai jelentésének a vizsgálata után megállapítja, hogy a lexikai jelentésükre pregyeles igék párnélküliségének okát grammatikai okok is előidézhetik. A párnélküli folyamatos igék száma pedig sokkal nagyobb annál, mint ahogy azt eddig hitték.

Néhány egyvidű igét az Akadémiai nyelvtan is felsorol. A valószínűségben azonban néhány száz olyan *befejezett ige* van, amelynek nincs folyamatos párja. Hiszen az összes kezdő, korlátozó, enyhítő, egyszeri,

disztributív cselekvéseket jelölő Aktionsartok párnélküli igék. *Isačenko* szerint ez nem ritka, hanem teljesen rendszeres jelenség az oroszban.

Az Akadémiai nyelvtan szerint sokkal több párnélküli *folyamatos* ige van, amelyek rendszerint egyházi szláv eredetűek. Mivel — ugyan-csak *Isačenko* szerint — az összees előképzőnélküli igék tulajdonképen egyvidű igék, az egyvidűséget nem lehet olyan jelenségnek tekinteni, amely rendszert bont, hanem azt a szláv ige rendszeres jegyének tekintjük.

Ennek igazolására *Isačenko* a következő érveket sorolja fel:

a) A *perepisyvat'* - *perepisat'*, *otkryvat'* - *otkryt'*, *brosat'* - *brosit'* típusú igepárok HCB tagjából az orosz irodalmi nyelvben nem képezhető *-v-*, vagy *-vši* végű határozói igenév: nincs ilyen alak: *perepisyvav(ši)*, *otkrivav(ši)*, *brosav(ši)*;

b) HCB tárgyias igékből nem képezhető *-n/t-re* végződő szenvedő alakú, múltidejű melléknévi igenév: nincs ilyen alak — *perepisyvannyj*, vagy *otkryvannyj*, vagy *brosannyj*. Ezzel szemben a párnélküli igékből szabadon képezhető szenvedő alakú, múltidejű melléknévi igenév: *brityj*, *bityj*, *vidannyj* stb.

Isačenko hangsúlyozza, hogy az előképzőnélküli HCB igék egyvidűségének nincs semmi köze az egyházi szlávból kölcsönzött különböző előképzős képzések egyvidűségével (*obstojat'*, *podražat'*, *otricat'* stb.). Ezeknek az igéknek a párnélküliségét jelentős mértékben csak az irodalmi hagyomány indokolja. Az *otricat'* ige pl. semmilyen olyan szemantikai elemet nem tartalmaz, amely akadály lehetne annak, hogy megfelelő CB-et képezzünk belőle. Az effajta igék egyvidűségét történeti okok magyarázhatják *Isačenko* szerint is: miután rendszerint más rendszerből kerültek az orosz nyelvbe (görög szövegek ószláv fordításai folytán), úgy látszik, nem volt szükség arra, hogy az általuk kifejezett cselekvési CB-ben is ki tudják fejezni. Az évezredek irodalmi hagyomány azután szankcionálta az egyvidű használatukat.

Már jeleztük, hogy az orosz igék egyvidűségének gazdag irodalma van és a legújabb szovjet nyelvésznemzedéket is élénken foglalkoztatja a probléma. A legtöbb tudós véleménye megegyezik azonban abban, hogy a probléma még további feldolgozásra vár és korántsem tekinthető már lezártnak.

Befejezésül legyen szabad *A Mazonra* hivatkoznunk, aki a szlavisták IV. kongresszusán tartott előadásában [26] a következő megoldandó feladatokra mutatott rá:

1. Hogyan alakult ki az oroszban a körülírt jövő?
2. Milyen mértékben foglalnak helyet az imperfektív jövő körülírt alakjai az elbeszélésekben a perfektív praesenshez viszonyítva?
3. Melyek az ismétlődő és gyakori cselekvés kifejezési eszközei az egyes szláv nyelvekben?
4. A kettős szuffixumú származékigék használata és jelentése, pl. cseh: *spavává*. Tanulmányozni kellene az ilyen lengyel származékigéket: *mawiac*, *pisywac* stb., vagy a bolgár *idvam* alakot.
5. Az iteratív igék.

6. A *po-*, *na-* előképzős (esetleg: több előképzős) igék.
7. Milyen változásokon estek át egyes ószláv vidalakok a mai orosz nyelvben?
8. A szlavjanizmusok szerepe a délszláv és keleti szláv nyelvekben.
9. A vidkategória hanyatlása (?), vérszegénysége (mindenekelőtt a melléknévi igealakokban). Mi az, ami meggyengítette a vid-érzékét? Az ezzel kapcsolatos idegen hatások és területi összefüggések tanulmányozása. (Érdekes lehetne pl. a kárpát-ukrajnai magyarok orosz nyelvét tanulmányozni e szempontból — B. J.)
10. Tanulmányozásra vár még a vidalakok története és alkalmazása (a mai állapot képe sem teljes még!)
11. Mit igazolnak a nyelvjárások: fejlődőben, vagy hanyatlóban van-e a vidkategória?
- Meg kell jegyeznünk, hogy az *A. Mazon* felvetette problémák közül nem egy tárgyát képezi a szovjet egyetemeken megvédett, de még meg nem jelent disszertációknak. Néhány más problémára pedig nekünk is szándékunkban van visszatérni majd még egy másik tanulmány keretében.

ПРОБЛЕМЫ ГЛАГОЛЬНЫХ ВИДОВ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

ЙОЖЕФ БИХАРИ

Автор разбирает в своей статье следующие проблемы:

1. Понятие, субъективизм вида,
2. сущность видовых пар,
3. критерии видовых пар,
4. т. н. „пустые“ приставки,
5. т. н. „перфективация“ и „имперфективация“,
6. влияние способов глагольного действия („Aktionsarten“) на виды,
7. т. н. одновидовые и двухвидовые („дефективные“) глаголы.

Составитель статьи относительно понятия вида согласен с мнением А. Достага, а что касается других проблем, опирается, в первую очередь, на труды Ю. С. Маслова и А. В. Печенко. В связи с проблемой, указанной под номером 6, автор знакомит читателя с очень ценной статьёй В. Бёка*, но тут же и одновременно в некоторых отношениях, подвергает ее критике.

* *Wolfgang Boeck*: Wechselbeziehungen zwischen Aspekten und Aktionsarten in der russischen Sprache der Gegenwart, Halle, 1961.

J E G Y Z E T E K :

- [1] *Wolfgang Schlachter*: Der Verbalaspekt als grammatische Kategorie. (Münchener Studien zur Sprachwissenschaft, Heft 13, München, 1959.)
- [2] *Wolfgang Pollak*: Studien zum ‚Verbalaspekt‘ im Französischen, Wien, 1960, 33. o. (Dionysius Thrax, ed. Uhlig. pp. 19—32.)
- [3] *André Mazon*: L’aspect des verbes slaves (principes et problèmes), Moscou, 1958. — Uo. oroszul is.
- [4] Vö. W. Pollak i. m. 33. o.
- [5] *Ju. S. Maslow*: Glagol’nyj vid v sovremenom bolgarskom literaturnom jazyke (značenije i upotreblenije), Akademija nauk SSSR, Moskva 1959.

- [6] K. G. Krusel'nickaja: Očerki po sopostavitel'noj grammatika nemeckogo i russkogo jazykov, Izd-e lit. na inostr. jazykach, Moskva 1961, 96. o.
- [7] M. A. Telenkova: Nesootnositel'nyje glagoly nesov. vida v sov. russkom jaz. (Učenyje zapiski MGPI im. V. I. Lenina, CXXXII. 1958.)
- [8] A. M. Peškovskij: Russkij sintaksis v naučnom osveščanii, Moskva, 1956. 106.
- [9] *Sovremennyyj russkij jazik*, Morfologija, Izd-o MGU 1952, 311. (CPÍ)
- [10] *Grammatika russkogo jazyka* I, 431, Akademija nauk SSSR, 1953.
- [11] I. P. Mučnik: O vidovych korreljacijach i sisteme sprjaženije glagola v sovr. r. jaz. „Voprosy jazykoznanija” 5, (1956), 6, 92 sl.
- [12] L. A. Bykova: Nesootnositel'nyje glagoly nesov. vida v sovr. russkom jazyke. (Trudy filologičeskogo fakul'teta CHDU, tom 6, str. 113—133.)
- [13] S. Karcevski: Remarques sur la psychologie des aspects en russe. *Mélanges Bally*, Genève 1939, 237.
- [14] Vö. Mučnik i. m. és G. Čakrygina: Vidovaja sootnositel'nost' glagolov v sovr. russkom jaz. (Mosk. obl. ped. institut. II. sbornik studenčeskich naučnych rabot po gumanitarnomu ciklu. M. 1957, str. 95—104.)
- [15] Vö. Maslov i. m. 190—191. o.
- [16] A. V. Isačenko: Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlennii s slovackim. — *Morfologija* II, Bratislava, 1960. Izd-o Slovackoj AN., 209—224.
- [17] Sigurd Agrell: Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitwort. Lund, 1908.
- [18] A. I. Stender—Petersen: O funkcijach glagol'nych pristavok v russkom jazyke. I. K. voprosu o metode. — „Slavia”, t. XII, 1933/34, str. 321—334.
- [19] L. Andrejczin: Kategorie znaczeniowe koniugacii bulgarskiej, „Prace Komisji jezykowej PAU”, 26. Krakow, 1938.
R. H. Ružič: The aspects of the Verb in Serbo—Croatian. Berkeley and Los Angeles, 1943, 21.
- [20] W. Boeck: Wechselbeziehungen zwischen Aspekten und Aktionsarten in der russischen Sprache der Gegenwart. „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luhter-Universität”, Halle-Wittenberg. X, 1. 1961.
- [21] Kr. Netteberg: Études sur le verbe polonais. Copenhague, 1953.
- [22] J. A. Kalinin: Kategorija vida v russkich glagolach, (Izd. Gor'kovskogo ped. inst., 1940.)
- [23] I. Poldauf: Mechanismus slovesných vidu v nove češtine. — („Cesky časopis filologický” R. I. 1942); Atemporalnost jako gramatická kategorie českého slovesa? — *SaS*, t. XI, 1949.
- [24] Vö. Telenkova i. m. 143. o.
- [25] Vö. L. A. Bykova i. m. 118. o.
- [26] Vö. André Mazon i. m. 58—63 (orosz változat).
- [27] E. Koschmieder: Zeitbezug und Sprache. Ein Beitrag zur Aspekt- und Tempusfrage. *Wissenschaftliche Grundfragen*, hrsg. von R. Hönlwald, Bd XI. Leipzig und Berlin, 1929.
Zu den Grundfragen der Aspekttheorie. *IF*, 53, 1935.
- [28] E. Hermann: Aspekt und Aktionsart. *Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*, Heft 4. 1933. — Objektive und subjektive Aktionsart. *IF*, 54, 1927. — Aspekt und Zeitrichtung, *IF*, 54, 1936.
- [29] I. P. Ivanova példái. („Vid i vremja v sovremennom anglijskom jazyke”, izd-o LGU, 1961.)
- [30] Vö. Dr. Bihari József: Az orosz vid-kategória kialakulásának kérdéséhez. (Az egri ped. főisk. füzetei, 224., 461—463. old.) Nem az Aktionsartok átértelmezése alapján jött létre a szemlélet grammatikai kategóriája. A nyelv egy grammatikai viszony jelölésére, kifejezésére csak felhasznált egy már („grammatikalizált”) képzővé, előképzővé lett lexikai elemet.